

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

КОСЬКІН РУСЛАН МИКОЛАЙОВИЧ

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ДО НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Навчовий керівник:

ЧЕРНЕТА СВІТЛАНА ЮРІЇВНА
доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри соціальної роботи та

педагогіки вищої школи

від 13 листопада 2024 р.

Завідувач кафедри соціальної роботи та

педагогіки вищої школи

проф. Чернета С. Ю.

Луцьк 2024

АНОТАЦІЯ

Коськін Руслан. Формування готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти

В магістерській роботі розглядаємо неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій.

Особливостями неформальної освіти визначено: 1) орієнтація на конкретні освітні потреби різних соціальних, професійних, демографічних груп населення; 2) відсутність примусового характеру, усвідомлена мотивація людей; 3) відповідальність за результат навчальної діяльності; 4) гнучкість в організації навчального процесу та в методах навчання; 5) партнерська взаємодія між тими, хто вчиться і навчає.

Готовність майбутніх викладачів до неформальної освіти включає наступні компоненти: мотиваційний (відображає структуру цінностей і мотивів майбутніх викладачів та їх установок щодо набуття фахового досвіду й додаткових факторів побудови успішної кар'єри засобами неформального навчання), когнітивний (визначає рівень володіння майбутніми фахівцями конкретними педагогічними функціями) і діяльнісний (вимірює актуальний рівень умінь і досвіду про професійної діяльності майбутніх фахівців)

Експериментальне дослідження засвідчило, що зміст, методи та форми освітньої діяльності закладів вищої освіти підготовки майбутніх викладачів не забезпечують формування готовності у магістрів потреби до неформальної освіти. За результатами діагностики рівня сформованості готовності до неформальної освіти за усіма компонентами переважає середній рівень. Це дає нам підставу обґрунтувати та розробити програму «Неформальна освіта майбутнього фахівця», що може стати структурним компонентом цілісної системи підготовки студентів-магістрів закладів вищої освіти як самостійним спецкурсом, так і окремим модулем освітнього компонента.

Ключові слова: освітня діяльність, підготовка фахівця, неформальна освіта, готовність до неформальної освіти, заклади вищої освіти.

ANNOTATION

Koskin Ruslan. Forming the readiness of future teachers for informal education

In the master's thesis, we consider informal education as a process of additional purposeful dialogical learning, education and development of young people, organised outside the content, forms and methods of educational institutions and state institutions.

The features of informal education are as follows: 1) focus on specific educational needs of different social, professional, demographic groups; 2) absence of coercive nature, conscious motivation of people; 3) responsibility for the result of learning activities; 4) flexibility in the organisation of the learning process and in teaching methods; 5) partnership between learners and teachers.

The readiness of future teachers for informal education includes the following components: motivational (reflects the structure of values and motives of future teachers and their attitudes towards acquiring professional experience and additional factors of building a successful career through informal learning), cognitive (determines the level of mastery of specific pedagogical functions by future specialists) and activity (measures the actual level of skills and knowledge of professional activities of future specialists)

An experimental study has shown that the content, methods and forms of educational activities of higher education institutions for the preparation of future teachers do not ensure the formation of readiness in master's students to meet the need for informal education. According to the results of the diagnostics, the level of readiness for informal education exceeds the average level for all components. This gives us the basis to substantiate and develop the programme " Informal Education of the Future Specialist", which can become a structural component of an integral system of training of master's students of higher education institutions as an independent special course and as a separate module of the educational component.

Keywords: educational activity, specialist training, informal education, readiness for informal education, higher education institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	9
1.1. Поняття «неформальна освіта» у педагогічній теорії та практиці.....	9
1.2. Організація неформальної освіти майбутніх фахівців	21
1.3. Підготовка майбутніх викладачів до неформальної освіти у закладах вищої освіти	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	44
2.1. Стан готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти	44
2.2. Силабус вибіркового освітнього компонента «Неформальна освіта майбутнього фахівця».....	58
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВСТУП

Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси передбачають створення єдиної європейської системи вищої освіти і науки задля забезпечення високого рівня мобільності та конкурентоспроможності фахівців різних галузей в умовах світового ринку праці, який потребує навчання фахівців впродовж усього життя. Актуальними й визнаними сьогодні стають знання, уміння й навички, здобуті у системі формальної та неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти у будь-який час (незалежно від віку).

Традиційна формальна освіта не завжди може надати необхідну можливість подолання освітніх проблем. У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває неформальна та інформальна освіта. У країнах Європейського Союзу приділяється значна увага законодавчому урегулюванню неформальної та позаформальної освіти, її прирівнювання до формальної освіти. Вона позиціонується у сфері громадянської освіти і спрямована на створення умов для формування демократично орієнтованого громадянина.

Актуальність проблеми неформальної освіти засвідчують нормативні документи міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ООН, ЄС, Міжнародної організації праці, Ради Європи. Меморандум Європейської Комісії охоплює важливі рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі.

Законодавство України про освіту базується на Конституції України, складається з законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науковотехнічну діяльність», «Про освіту дорослих» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність системи освіти.

Неформальна освіта є важливим елементом у процесі створення демократичного європейського суспільства. Її значення для демократизації пояснюють також тим, що її гнучкість, особливості організації дають змогу вирішувати закладам освіти різноманітні освітні завдання, проблеми професійної підготовки й виховання молодих людей.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема неформальної освіти була предметом дослідження багатьох науковців, а саме: загальні підходи до визначення й змісту неформальної освіти (Н. Верхоглядова, Ю. Деркач, С. Закревська, Д. Зіцер, С. Овчаренко, А. Солнишкіна); місце й роль неформальної освіти в системі освіти дорослих (С. Архіпова, А. Гончарук, С. Зінченко, Г. Нестеренко, Л. Сігаєв, О. Тишкова, Л. Тимчук,); взаємозв'язок неформальної та громадянської освіти (А. Гончарук, Н. Горук, В. Давидов, Ю. Деркач, С. Зінченко, М. Лещенко, О. Огієнко), формальна та неформальна освіта майбутніх соціальних працівників (Т. Голубенко, Н. Павлик).

Актуальність проблеми, її теоретична та практична значущість, а також необхідність подолання вказаних суперечностей зумовили вибір теми магістерської роботи: «**Формування готовності у майбутніх викладачів до неформальної освіти**».

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх викладачів.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти у закладах вищої освіти.

Мета – розробити та обґрунтувати силабус вибіркового освітнього компонента «Неформальна освіта майбутнього фахівця».

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст поняття неформальна освіта з позицій сучасних досліджень.
2. Розкрити зміст організації неформальної освіти майбутніх фахівців.
3. Охарактеризувати особливості формування та визначити структуру готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти у закладах вищої освіти.

4. Дослідити стан готовності до неформальної освіти студентів освітнього ступеня магістр спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» та спеціальності 231 «Соціальна робота» та розробити силабус вибіркового освітнього компонента для студентів.

Для досягнення мети та вирішення задач дослідження було використано такі **методи**: *теоретичні* – узагальнення теоретичних даних, аналіз соціологічної, психологічної, філософської, педагогічної літератури, порівняння, синтез – для визначення сутності та структури готовності магістрів до неформальної освіти; систематизація; *емпіричні* – тестування та анкетування з метою визначення стану готовності магістрів до неформальної освіти.

Практичне значення дослідження полягає розробці програми спецкурсу «Неформальна освіта майбутнього фахівця», що може бути використане викладачами, студентами-магістрами при підготовці майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Апробація результатів та публікації здійснювалася у процесі засідань кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, публікації наукової статті: Коськін Р. Деякі аспекти неформальної освіти підготовки сучасного фахівця. Педагогіка [Текст] : зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2024. 176 с.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи. У дослідженні взяли участь 22 студенти освітнього ступеня «Магістр» спеціальності «Освітні, педагогічні науки» та «Соціальна робота».

Структура магістерської роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури (54 найменування), 3 додатки. Магістерська робота ілюстрована 1 рисунком та 12 таблицями.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття «неформальна освіта» у педагогічній теорії та практиці

Поняття неформальної освіти є відносно новим для української освіти, воно виникло в англomовній літературі як логічний результат поширення, апробації та підтвердження ефективності досвіду неформального навчання для створення умов як соціально-економічного розвитку держави, так і соціально-психологічного благополуччя окремих категорій населення.

В сучасному суспільстві традиційна формальна освіта не може забезпечити повноцінну підготовку конкурентного фахівця. У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває неформальна та інформальна освіта. У країнах Європейського Союзу приділяється значна увага законодавчому урегулюванню неформальної та інформальної освіти, її прирівнювання до формальної освіти.

Проблема неформальної освіти закладена в нормативних документах міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ООН, ЄС, Міжнародної організації праці, Ради Європи. Меморандум Європейської Комісії охоплює важливі рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі.

Проблему розвитку неперервної освіти та її елементів досліджували Ю. Бабанський, В. Виноградова, О. Карпенко, В. Поліщук, Т. Хюсен, Ф. Шльосек та ін. Проблема неформальної освіти як складової неперервного навчання висвітлена у наукових працях Р. Дейва, П. Девіса, М. Ераута, К. Куллена, Д. Філда, П. Фордхема, П. Ходкінсона та ін.

Зважаючи на розвиток потреби сучасних фахівців у навчанні впродовж усього життя, актуальними й визнаними стають знання, уміння й навички, здобуті у системі неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі

інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти у будь-який час (незалежно від віку). Така освіта передбачає як більш різноманітні форми, так і нефіксовані тимчасові межі її здобуття.

У Європі теорія і практика освіти охоплює формальну та неформальну освіту, що у взаємозв'язку сприяють вирішенню завдань професійного та соціального розвитку молоді. В Україні в умовах сучасних демократичних процесів неформальна освіта набуває актуальності та розвитку, проте належного офіційного почала набувати тільки в останні роки.

Базовими визначеннями неформальної освіти вважаємо тлумачення Європейського центру розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу: навчання, засноване на запланованій діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), але яка містить значимий навчальний елемент, але зазвичай не завершується сертифікацією (Cedefop, 2007); Європейської асоціації освіти дорослих: спеціально організована діяльність зі сприяння процесу, в рамках якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження (Federighi, 1999, с. 23); Асамблеї Ради Європ: частина неперервного навчання для адаптації особистості у постійно змінюваному середовищі, побудована на принципах добровільності, доступності, набуттю в різних місцях і ситуаціях, пов'язаності з педагогічними цілями, доповнення формального навчання, активної участі в діяльності та повсякденному житті, опорі на досвід і дію, задоволенні потреб учасників (Асамблея Ради Європи, 2000).

Сформувалось також європейське традиційне розуміння неформальної освіти, яке базується на визначенні неформальної освіти від фахівців Ради Європи та Європейської комісії. Воно трактує неформальну освіту як «будь-яку організовану поза формальною освітою освітню діяльність, яка

доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. При цьому така освітня діяльність має бути структурованою, мати освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і повинна відбуватися усвідомлено. Отримані знання, як правило, не сертифікуються, хоча це є можливим» [41].

Тривалий час «неформальна освіта» в дослідженнях українських науковців розглядалась лише як освіта дорослих, зокрема:

С. Аніщенко, Л. Лук'янова – неформальна освіта здійснюється згідно з інтересами і потребами окремих категорій дорослих в спеціалізованих навчальних центрах, шляхом навчання на різних курсах, у гуртках за інтересами, завдяки спілкуванню через мережу Інтернет [18, с. 14];

В. Аніщенко, О. Палакка – неформальна освіта зазвичай пов'язана із хобі у будьякій галузі науки або мистецтва. Така освіта асоціюється із прагненнями розширити кругозір, набути знань і вмінь, необхідних у галузі як особистого, так і професійного життя [30, с. 205];

О. Василенко – неформальна освіта дорослих є важливим компонентом освіти впродовж життя, оскільки дає можливість залучити до освітнього процесу різні соціальні та вікові групи..., визначає взаємодію громадянського суспільства, громадських організацій і формальної освіти... [4, с. 42];

О. Огієнко – неформальна освіта здійснюється поза формальною у різноманітних формах (навчання в освітніх закладах, громадських організаціях, в клубах, за допомогою тренерів), але носить цілеспрямований, системний характер [27, с. 131];

Л. Міщик – неформальну освіту часто ототожнюють з такими поняттями, як «додаткова» або «продовжена освіта» [28, с. 112].

Комплексне дослідження поняття «неформальна освіта» здійснила в своєму дисертаційному дослідженні Н.П. Павлик на тему «Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів в Україні»,

яке свідчить про різноманітність поглядів авторів, відсутність єдиних методологічних засад:

- освіта, по завершенню якої не передбачається отримання дипломів; спрямована на задоволення особистісних інтересів, необхідних людині у побуті і спілкуванні;

- складова освітнього комплексу; програми, курси, по закінченню яких не виникає жодних правових наслідків, зокрема, права займатися оплачуваною діяльністю або вступати в освітні установи вищого рівня; зорієнтована на поповнення знань і умінь в галузі аматорських занять, розваг, з метою розширити культурний кругозір й набути знання і уміння, необхідні у побуті, в сфері міжособистісного спілкування, для компетентної участі в різних видах соціально значущої діяльності;

- сумісне, групове навчання в формах курсів; гуртків за інтересами; громадських об'єднань;

- освітній процес, організований поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей;

- організована систематична освітня діяльність, що відбувається за межами формальної освітньої системи для забезпечення певних видів навчання спеціальних підгруп населення; практично усі види неформальної взаємодії педагогічних працівників, що сприяють вдосконаленню професійної майстерності педагогів у стінах закладів підвищення кваліфікації та поза ними, що не закінчуються одержанням офіційних посвідчень;

- різноманітні, гнучкі за організацією і формами освітні системи, орієнтовані на конкретні потреби й інтереси тих, хто навчається;

- система децентралізованого навчання дорослих, яке проводиться на добровільній основі різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і націлена на розвиток демократичного суспільства шляхом неперервного навчання кожної особистості;

- освітній процес, вбудований у життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю в класних кімнатах;

- організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових (від раннього дитячого й аж до похилого віку), груп населення, що, проте, не надає легалізованого диплома;

- будь-яке одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через курси, секції, гуртки за інтересами, відвідування церкви та інше;

- будь-яка навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою; навчальний процес, що набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю;

- навчальна діяльність, що зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до оволодіння необхідними знаннями чи вміннями, відбувається за межами програм освітніх закладів;

- навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти, яка не приводить до присвоєння певної кваліфікації, але має визначені часові обмеження та є структурованою щодо використання ресурсів;

- навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти або вдома, немає визначених часових обмежень та не є структурованим щодо використання ресурсів; спрямований на підвищення знань та кваліфікації, на отримання нових досвідів та навичок, передбачає покращення праці, якості життя людини;

- на державному рівні: складова неперервної освіти, яка включає державні та приватні заклади, установи, фонди, асоціації, діяльність яких

пов'язана із функціонуванням неформальної освіти; відповідні органи управління освітою і науково-методичні установи; на суспільному рівні: цілеспрямований процес виховання і навчання шляхом реалізації варіативних освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг; навчальна діяльність, що проводиться у невеликій за кількістю учасників групі в освітніх закладах формальної освіти або громадських організаціях, клубах, навчальних гуртках, народних школах, а також під час індивідуальних занять із тьютором, репетитором; на особистісному рівні: систематизована навчальна діяльність особистості, що пов'язана зі свідомим вибором змісту, форм, методів, прийомів та засобів навчання відповідно до її особистісних мотивів та потреб; на університетському рівні: складова неперервної професійної освіти студентів, що може відбуватися паралельно із формальною та інформальною освітою, корегуючи та доповнюючи їх; сприяє розвитку здібностей майбутнього професіонала, збагачує його додатковими компетенціями та формує ключові професійні компетентності відповідно до суспільних вимог;

- складова системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивований вид діяльності, який пов'язаний із осмисленим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій;

- навчання заради знання, а не відповідного документу;

- набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання, здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності;

- організоване навчання, здійснюване за межами системи формальної освіти, яке його доповнює, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для професійного та особистісного розвитку соціально та економічно активної людини [30].

Законом України «Про освіту» (2017) вперше визначено неформальну освіту як таку, що здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [11].

Ми погоджуємося з думкою Н. Павлик, що неформальна освіта – це процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій [31].

Якісний аналіз одержаних результатів дослідження визначень поняття неформальної освіти, проведений Н.Павлик, свідчить про суперечливість розуміння дослідниками змісту поняття, подекуди представлений взаємовиключаючими поглядами на рівень її організованості, структурованості, результативності. Поза увагою науковців залишаються форми і методи неформального навчання. Також важливим виявленим протиріччям вважаємо факт, що сьогодні в Європі основна увага спрямовується саме на валідацію й визнання результатів неформального навчання, в той час як у вітчизняній педагогічній літературі саме відсутність сертифікатів вважається ключовою ознакою неформального навчання. Крім того, при визначенні неформальної освіти, на нашу думку, занижується роль освітніх закладів і установ, чиї послуги з неформального навчання можуть бути (що емпірично підтверджено зарубіжним досвідом) системними й результативними [30].

Кількісні результати контент-аналізу Н.Павлик свідчать, що провідними категоріальними ознаками, через які окреслюється неформальна освіта, є процес та діяльність (масові частки становлять 40%). Основними цілями неформальної освіти є задоволення особистісних та пізнавальних потреб її учасників (по 12%). Важливою характеристикою неформальної освіти науковці вважають те, що вона організовується поза межами формального навчання (36%), при цьому основними формами є гуртки, курси

та громадські об'єднання (по 12%). При оцінці результатів неформального навчання дослідники послуговуються думкою, що основною характеристикою є відсутність сертифікації одержаних компетенцій (28%), а також по 20% відзначено результативність у категоріях знання, уміння й компетенції. Серед ознак неформальної освіти, найвищу масову долю відзначено за шкалами: організованість (24%), добровільність (16%), доступність (16%), додатковість (16%). При характеристиці учасників неформальної освіти найвищі масові частки кількісних результатів контент-аналізу спостерігаються для ознак «група» та «особливі категорії населення» - по 8% кожна [30].

Узагальнення одержаних даних дає можливість зробити висновок, що у літературі відсутній єдиний погляд на сутність і зміст неформальної освіти.

Переважно вона розглядається як організований освітній процес, навчальна діяльність, спрямована на задоволення особистісних пізнавальних потреб учасників поза формальними освітніми установами за участі громадських організацій, курсів та гуртків у груповій формі.

Аналізуючи наукові джерела з погляду категорій наміреності та усвідомлення авторами визначено три форми неформальної освіти: самоспрямоване навчання, випадкове навчання та усупільнення. Беручи до уваги різні аспекти, наявність цих категорій у певній формі не є обов'язковою.

Самоспрямоване навчання охоплює елементи наміреності та усвідомлення, оскільки особа має бажання навчатись ще на початку процесу й усвідомлює, що вивчила щось.

Випадкове навчання – це навчання, коли категорії наміреності немає, набувши досвід, особа розуміє, що певне навчання було (усвідомлення).

Усупільнення належить до інтернаціоналізації цінностей, відношення, поведінки, вмінь тощо, що відбуваються у повсякденному житті. У цьому випадку не наявні категорії наміреності та усвідомлення.

Зазначимо, що хоча усупільнення відбувається без усвідомлення, ми можемо зрозуміти це навчання згодом через процес ретроспективного пізнання, що може бути як зовнішнім, так і внутрішнім. «У різних ситуаціях,

людина може бути змушена визнати, що володіє певними навиками, які є результатом усупільнення» [41, с. 14].

Зауважимо, що неформальна освіта відрізняється від формальної освіти підходами до навчання. Сьогодні, коли створюється єдиний світовий освітній простір, демократична освіта ґрунтується на засадах нової філософії XXI століття, яка, на думку Т. Кошманової, «відстоює самостійне незалежне мислення особистості, її готовність до прийняття й розуміння думки іншого, а також спрямованість людей на об'єднання, згуртування для досягнення миротворчих цілей і добробуту громади, держави, суспільства» [16, с. 1-2].

Дослідники виділяють сталі (обов'язкові) та варіативні (залежно від організаторів і учасників) характерологічні ознаки неформальної освіти.

Вивчення міжнародного досвіду неформальної освіти дозволило визначити її особливості:

- 1) орієнтація на конкретні освітні потреби різних соціальних, професійних, демографічних груп населення;
- 2) відсутність примусового характеру, усвідомлена мотивація людей;
- 3) відповідальність за результат навчальної діяльності;
- 4) гнучкість в організації навчального процесу та в методах навчання;
- 5) партнерська взаємодія між тими, хто вчиться і навчає [29].

Сталі (обов'язкові) характеристики – визначають сенс і зміст неформальної освіти, ґрунтуються на методології та теоретичних підходах до її упровадження, слугують у якості необхідних і достатніх ознак відокремлення неформальної освіти від інших видів:

- виведення процесу навчання поза межі освітнього інституційного простору, що сприяє соціальному включенню молоді, її залученню до різних соціальних інститутів;
- добровільність і партиципативність як рівна участь усіх учасників освітнього процесу;
- наявність сприятливого психологічного середовища для спілкування, навчання та взаємодії;

- відповідність потребам учасників і спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей;

- соціально-педагогічний потенціал неформальної освіти для роботи з різними категоріями клієнтів (оскільки характеризується розширенням можливостей набуття освіти незалежно від часу, віку, стану здоров'я, соціального статусу, тощо);

- надання психологічного захисту та соціальної обізнаності учасникам в сучасних умовах нестабільності;

- нефіксованість часових меж здобуття неформальної освіти (особливо важливо для виключених і дискримінованих категорій населення – зокрема одиноких матерів, багатодітних матерів, людей з вадами здоров'я, молоді з девіантною поведінкою, тощо);

- використання різноманітних форм і методів організації процесу навчання (переважання інтерактивних методів, організація діяльності на базі різних установ, відсутність висот щодо обсягу лекційного, лабораторного, тощо матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників);

- відсутність централізації, вищих органів управління або адміністрування та ієрархічного характеру організації системи неформальної освіти;

- орієнтація на потреби учасників (що відповідають соціальним нормам у сфері працевлаштування, самореалізації, психологічного здоров'я і т.д. – оволодіння або поглиблення іноземних мов, вузька професіоналізація – як-от навички у сфері арттерапії);

- практикоорієнтованість, згідно з якою кількість теоретичного матеріалу обмежується до мінімуму, навчання орієнтоване на досвід (життєвий, професійний, емоційний) учасників;

- строга реалізація теоретичних підходів до організації процесу навчання (особистісно орієнтованого, гуманістичного, діяльнісного, акмеологічного, аксіологічного);

- цілеспрямованість діяльності учасників, усвідомленість ними потреб та очікуваних результатів від процесу навчання;

- варіативність програм і термінів навчання; гнучкість змісту, форм і методів навчання;

- відсутність оцінювання та сертифікації на державному рівні.

Варіативні (змінні) характеристики неформальної освіти залежать від цілей, ціннісних орієнтацій та спрямованості учасників процесу неформальної освіти, від запитів соціальних інститутів, що його організують; від матеріальних, часових та людських ресурсів:

- відносна незалежність цілей і змісту неформального навчання, оскільки почасти його організують громадські, релігійні, державні організації відповідно до власних пріоритетів та інтересів;

- можливість упровадження індивідуальної форми навчання у вигляді консультацій, психотерапевтичних сесій, тощо;

- ситуаційна дисинхронія процесів навчання, оцінювання, рефлексії шляхом відтягнення процесів рефлексії та оцінювання результатів у часі; часто процес оцінювання досягнень неформальної освіти відбувається у професійних та навчальних колективах учасників внаслідок зростання рівня їх компетенцій;

- самокерованість вибору педагогів і лідерів, які організують навчальний процес; можливість громадського характеру управління;

- неструктурованість цілей навчання, часу, навчально-методичного забезпечення, науково-педагогічного супроводу;

- вибір і залучення наперед визначених цільових груп (підлітків, молоді, жінок, прийомних батьків, тощо);

- відкритість груп неформальної освіти (на відміну від формальної, де групи переважно закриті).

Аналіз представлених характерологічних ознак дозволяє виділити явні недоліки (або можливі ризики) системи неформальної освіти щодо її ролі та

місця у системі факторів соціалізації. Отже, до негативних характеристик нами віднесено:

- можливість поширення асоціальних ідей, організацій і впливів серед учасників навчання;
- неконтрольованість інформаційних впливів, що відбуваються у середовищі неформальної освіти;
- відсутність системного характеру та узгодженості із загальними освітніми планами, змістом навчання і його цілями;
- невизнання сертифікатів неформальної освіти на рівні держави та її окремих органів і організацій;
- неможливість контролю рівня кваліфікації організаторів та виконавців системи неформальної підготовки.

Виділені негативні характеристики є вагомими важелями впливу на роль неформальної освіти, оскільки можуть знижувати її цінність в уявленнях населення. Основною причиною виникнення та поширення таких факторів ризику у середовищі неформальної освіти є відсутність законодавчого забезпечення її діяльності у нормативно-правовому полі України.

Однак, значне переважання позитивних характеристик дозволяє стверджувати про вагому роль неформальної освіти для сучасного розвитку української державності.

Педагогічне значення неформальної освіти зумовлюється виділеними С. Ларсоном положеннями щодо її ролі у суспільстві:

- вільний доступ до участі (незалежно від статусу, гендеру, місця проживання, національності, віку);
- диференціація змісту навчання залежно від потреб;
- інтерактивність та інноваційність форм навчання;
- можливість створення та використання соціальної влади шляхом пропагування критичних ідей [31, с. 26-27].

Педагогічний підхід до визначення змісту та форм неформальної освіти визначається потребами в організації системи навчання для соціально-

виключених груп населення або підвищення конкурентоспроможності молоді в умовах постійних трансформацій; можливістю формування соціальних компетенцій учасників процесу неформального навчання залежно від їх потреб і інтересів; необхідністю розширення доступу до освіти як умови самореалізації в суспільстві; важливістю практичного упровадження провідних науково-теоретичних підходів у освітні процеси для гуманізації та демократизації українського суспільства.

Отже, неформальна освіта розглядається як організований освітній процес, освітня діяльність, спрямована на задоволення особистісних пізнавальних потреб учасників поза формальними освітніми установами за участі громадських організацій, курсів та гуртків у груповій формі.

1.2. Організація неформальної освіти майбутніх фахівців

Важливим елементом у процесі створення демократичного суспільства, вихованні громадянина є неформальна освіта, значення якої пояснюють також тим, що її гнучкість, особливості організації дають змогу вирішувати закладам освіти різноманітні освітні завдання, проблеми професійної підготовки й виховання, зокрема фахівців соціальної сфери.

Лук'янова Л.Б. проаналізувавши світовий досвід організації неформальної освіти, виділила чотири вектори її становлення:

- 1) суспільнополітичний (Скандинавські країни, північна Європа – неформальна освіта як інструмент соціально-політичного розвитку),
- 2) культурологічний (Європейський Союз – неформальна освіта як інструмент аксіологічного розвитку),
- 3) політично-діяльнісний (США – неформальна освіта як інструмент сталого розвитку),
- 4) економічний (пострадянські країни – неформальна освіта як інструмент економічного розвитку) [19].

Основоположником концепції неформальної освіти дорослих вважають ідеї датського філософа М.Ф.С. Грундтвіга, ключовими з яких є освіта для

життя, збалансований та рівноправний діалог учасників освіти, віра в мудрість і обдарованість кожної людини.

Огієнко О.І. визначає освіту Данії, Швеції та Норвегії як складні, нелінійні, відкриті, здатні до самоорганізації соціально-педагогічні системи, спрямовані на задоволення соціальних, професійних та особистісних освітніх потреб. Основною характеристикою неформальної освіти скандинавських країн є орієнтованість на потреби населення – вона заснована на ініціативі територіальних громад і громадських об'єднань [27, с.183].

За даними В.Д. Давидової, три чверті дорослого населення Швеції беруть участь у неформальній освіті, що фінансується державою, а також регіональними і місцевими органами влади. Найпоширенішою організаційною формою неформальної освіти у Швеції є навчальні гуртки – товариські середовища для спільного планового проведення занять з предмету або галузі знань. Навчання у гуртках здійснюється на засадах критично-креативного підходу до пізнання й із застосуванням методів: майстерня майбутнього, вулик, зміна складу груп, портфоліо, проектів, брейнстормінгу, картотворення, рольових ігор [27].

Загалом, концепція неформальної освіти Скандинавських країн покладена в основу теорії та практики її поширення й розвитку в Європі, і базується на децентралізованій діяльності навчальних гуртків для соціально виключених категорій населення, орієнтованій на потреби конкретних людей та розвивається залежно від ініціатив конкретних громад.

Стратегія неформальної освіти в країнах Європейського Союзу спрямована на вирішення таких актуальних завдань: сприяння діалогу учасників неформальної освіти щодо забезпечення визнання результатів неформальної освіти; розробка систем неформальної освіти, результати яких можна трансформувати у формальну систему кваліфікації кадрів; нормативно-правове забезпечення змісту курсів неформальної освіти для визнання їх результатів; забезпечення взаємозв'язків між державними кваліфікаційними системами та процедурами визнання результатів неформальної освіти;

вироблення етичних норм збереження персональних даних учасників неформальної освіти.

Відповідно до поставлених завдань, неформальне навчання реалізується через заплановані з точки зору цілей і часу навчання заходи та програми, спрямовані на розвиток професійних навичок, підвищення рівня грамотності дорослих і забезпечення базової освіти. Зокрема, визначаються такі форми неформального навчання як: тренінги підвищення кваліфікації, структуроване онлайн-навчання (у т.ч. відкриті освітні ресурси), курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом.

Сучасна ситуація розвитку неформальної освіти у країнах Європи характеризується відродженням традицій громадської освіти; перенесенням ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти, зокрема на робочі місця; підтримкою навчальної діяльності пенсіонерів.

В своїх дослідженнях Гончарук А. зазначає, що у Великобританії, зокрема, діють центри освіти дорослих, відділення неперервної освіти при вищих навчальних закладах, громадські коледжі, короткострокові коледжі інтернатного типу, організації, що навчаються (підприємства, які організовують навчання для власних працівників), університети третього віку. У Німеччині діють народні університети, асоціації робітничої освіти; освітні послуги, також, надаються церквами і профспілками [7, с. 32].

У роботі О.В. Шапочкіної виділено сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині: державна підтримка та громадянська ініціатива; взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти; варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти [53].

Німецький досвід неформальної педагогічної освіти свідчить про поширеність таких організаційних форм неформальної освіти, як-от: загальнодидактичні курси, семінари, лінгвістичні курси, дидактичні майстерні, тренінги, майстер-класи, навчальні гуртки, проектна діяльність,

організація культурно-масових заходів. Варто зауважити, що курикулуми (з лат. програми для розвитку; формалізовані пакети курсів) з неформальної освіти в Німеччині є уніфікованими та сертифікованими, створеними відповідно до запитів студентської молоді та відображеними у їх індивідуальних навчальних планах; вони складаються з: навчальних програми, флайєрів або візитівок курсів, навчальних посібників, підручників, модульних каталогів, ознайомлювальних брошур, глосаріїв, курсів лекцій, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів, комп'ютерних програм та ін. [53].

У Нідерландах розпочато діяльність зі сприяння соціальному партнерству формальних і неформальних освітніх закладів [53].

Литовський досвід організації неформальної освіти характеризується реорганізацією шкіл для дорослих у Центри навчання дорослих, що використовують різні форми організації навчального процесу (уроки, консультації, стаціонарне та заочне навчання) та охоплюють різні категорії населення – особи, які працюють у різні зміни, які виховують дітей вдома, які визнані недієздатними та інші категорії [14].

У Польщі діє широка мережа університетів третього віку і шкіл для дорослих, інститутів неперервного навчання, центрів додаткового професійного навчання; відбувається підготовка майбутніх фахівців за спеціальністю «Андрагогіка та неперервна освіта». Пріоритетними напрямками організації неформальної освіти дорослих у Польщі є освітні потреби регіональних ринків праці, особливих соціальних груп населення, професійних або територіальних громад, окремих осіб [14].

Отже, інститути неформальної освіти в Європі різняться залежно від соціально-політичної та економічної ситуації в країні; водночас, основними провайдерами освітніх послуг є державні установи та громадські об'єднання.

У Канаді представлено класифікацію інституцій неперервної освіти, ключовою формою якої виступає неформальна освіта, залежно від сфери діяльності її учасників: мистецький напрям (живопис, акторська справа,

кіномистецтво, тощо); соціально-педагогічний напрям з підтримки іммігрантів (державні та громадські організації, діяльність яких спрямована на соціальну адаптацію іммігрантів, у тому числі освітніми засобами); соціально-педагогічний напрям з підтримки корінного населення (спеціалізовані агенції зі сприяння адаптації соціально-виключених категорій населення); лінгвістичний напрям (школи іноземних мов); напрям із забезпечення базової освіти (освітні організації, що забезпечують формування загальної грамотності); медичний напрям (організації терапевтичного і парамедичного спрямування); професійно-орієнтований напрям (фахові об'єднання професійного розвитку працівників певної галузі); андрагогічний напрям (шкільні ради та консорціуми, що пропонують програми освіти дорослих); дистанційний напрям (державні та приватні заклади, які забезпечують дистанційні освітні програми) [41].

Ключовою особливістю неформальної освіти у Канаді є її орієнтованість на вирішення нагальних соціальних потреб – забезпечення середньою освітою виключених категорій населення (у т.ч. мігрантів) для формування базової грамотності, функціональної грамотності та соціального розвитку.

На думку Н. Павлик, новітнім для України є американський досвід групового навчання, коли предметом проектування професійного зростання виступає діяльність не конкретної особистості, а цілої групи людей, добровільно об'єднаних за інтересами, що спільно працює в реальному або віртуальному просторі [30].

Горук Н.М. виокремлює два напрями організації неформального навчання у Сполучених штатах: просвітницький (поширення знань, інформації, компетенцій) і реформістський (зміна соціальних явищ та поліпшення життєвого рівня населення). До основних суб'єктів неформальної освіти у США дослідницею віднесено освітні заклади (школи, коледжі, університети), університетські продовження, громадські організації та об'єднання, релігійні організації, народні школи, жіночі організації, клуби за інтересами, місця професійної діяльності, кооперативні об'єднання,

бібліотеки, музеї, громадські кухні. Формами організації неформального навчання при цьому виступають навчальні програми і курси, тренінги, проекти, лекції, літні сесії, освітні семінари, засідання клубів, освітні конференції, музейні експозиції, читацькі гуртки, творчі майстерні, презентації. Цікавими є методи неформального навчання, як-от: наративи, автобіографії, розповіді з особистого життя, есе, кейс-метод, рольові ігри і стимуляції, письмові рефлексії, фотопрезентації, ведення щоденників, «письмових записок» упродовж певної діяльності [8]. Терьохіна Н. зазначає, що саме у США, де держава утримується від втручання у сферу освіти, відсутні кордони між формальною і неформальною формами освіти [48].

Процес професійної підготовки магістрів ґрунтується на індивідуалізації навчання через неформальні вибіркові навчальні курси, що впроваджуються «асинхронно», тобто без врахування академічного року, нормативно встановленого терміну навчання, академічної групи, тощо – це дозволяє студентам спеціалізуватися у бажаній для них галузі або отримувати поглиблену підготовку. Головними принципами професійної підготовки є гнучкість, варіативність і прагматичність (професіоналізація), що орієнтована на створення міждисциплінарних спеціальностей і, відповідно, курсів за вибором [22].

В пострадянських країнах неформальна освіта передусім розглядається як додаткова, не сертифікована, й, відповідно, така, що не має потенціалу. Не існує навіть єдиної категорійно-поняттєвої бази неформальної освіти: у Білорусі вона розглядається як додаткова освіта; у Азербайджані та Вірменії як компонент професійної освіти; у Молдові існує розроблена, але не утверджена Концепція неформальної освіти [25].

Важливим, з нашої точки зору, є висновок О. Парашук, що неформальна освіта у пострадянських країнах виступає не стільки потребою ринку праці, скільки потребою трансформації свідомості у напрямку демократизації освіти [35].

У Вірменії описано позитивний досвід створення Конкурсного фонду у сфері новаторства, що надає можливість ЗВО отримувати гранти для реалізації інноваційної освітньої діяльності та проведення реформ.

У Азербайджані неформальний тип освіти законодавчо закріплено у статті 12 Закону про освіту Республіки Азербайджан як тип освіти, одержаний у результаті відвідування різноманітних курсів, клубів, індивідуальних занять, що не передбачають одержання державних документів про їх закінчення. Такий тип освіти розглядається у сферах професійно-технічної освіти, підвищення кваліфікації, обміну досвідом, освіти відповідно до захоплень й інтересів.

Закон про професійну освіту Грузії визначає дві її форми – формальну та неформальну; закон також передбачає процедуру визнання результатів неформальної освіти шляхом атестації її учасників, спрямованої на перевірку знань і умінь учасників неформальної освіти та присвоєння/зміну їх кваліфікації. Однак, ще не знайдено механізмів реалізації цього положення на практиці. Пріоритетні напрямки, зазначені у державних документах – допомога переселенцям (внутрішньо переміщеним особам) і безробітним; оволодіння грузинською й англійською мовами, розвиток професійнотехнічної освіти. Позитивним досвідом Грузії є введення міністерствами та органами місцевого самоуправління фінансування адресних програм неформальної освіти залежно від потреб фахівців і населення; крім того, у Грузії створено Громадські Центри Освіти, що реалізують, у т.ч., довгострокові програми й курси неформальної освіти [27].

У нормативно-правовій базі Молдови відсутня категорія «неформальної освіти»; основна увага спрямована на позашкільну, додаткову, екстракуррикулумну освіту дітей і молоді, а також діяльність неурядових організацій з освіти у сфері прав людини [47].

В 2017 році було прийнято Закон України «Про освіту», який вперше на законодавчому рівні визначив неформальну освіту як таку, що здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою

освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [19].

Основні тенденції розвитку освіти відображають такі положення: неперервність, масовий характер, активність (суб'єктність) форм і методів, значущість для суб'єкта освіти, адаптованість до потреб особистості, орієнтованість на особистість. Стратифікація суспільства, зміна ціннісних засад його діяльності внаслідок розвитку й поширення концепції прав людини, прагнення залучити соціально ізольовані категорії населення до освітньої системи, призвели до введення інноваційних форм і підсистем загальної системи освіти, зокрема, активний науковий розвиток проблем андрагогіки, освіти упродовж життя, інклюзивної освіти, хмарних технологій навчання тощо. Поряд із зазначеними категоріями набула розвитку теорія і практика організації неформальної освіти як позаінституційної, цілеспрямованої, добровільної діяльності громадських об'єднань й осередків у сфері навчання та виховання.

Наявна інституалізована система формальної освіти в Україні спрямована, передусім, на забезпечення соціальних потреб суспільно адаптованих верств населення, готових до поступового порівневого оволодіння особистісними, освітніми, соціальними, професійними компетентностями (підтверджених атестатами й дипломами) як засадами для подальшого фахового, кар'єрного та соціального життєвладштування.

Натомість, суб'єкти неформальної освіти можна виокремити в дві великі групи:

1) представники соціальних і професійних груп ризику щодо десоціалізації й соціальної дезадаптації внаслідок виключення можливості їх доступу до системи формальної освіти через низку суб'єктивних і об'єктивних причин (вартісність освіти, територіальна відстороненість, фізичні, фізіологічні та ментальні особливості особистості, тощо);

2) особи з розвиненими індивідуальними пізнавальними потребами, зумовленими власними уявленнями й установками щодо особистісної

самореалізації, які прагнуть здобути додаткову лінгвістичну, психологічну, педагогічну, комунікативну, економічну тощо підготовку, орієнтуючись на конкретні практичні уміння, а не на підтвердженість офіційними стандартами й сертифікатами. Представлені освітні й соціальні запити сприяють активному розвитку психолого-педагогічних уявлень і досліджень у сфері неформальної освіти зокрема та сучасних форм і систем освіти зокрема.

Зокрема, сучасний стан системи освіти й наукових уявлень про його функціонування дозволяє виділити три її основні форми: формальна освіта, неформальна освіта й інформальна освіта [24].

Вважаємо за необхідне обґрунтувати взаємозв'язок формальної і неформальної освіти, який заснований на гнучкому «переході», чергуванні форм організації навчання населення та взаємодоповнюючому характері. Визначений взаємозв'язок, на нашу думку, не дозволяє радикально розділяти теорії формального і неформального навчання внаслідок спільної освітньої мети. Різниця, радше, полягає у процесах організації освітньої діяльності, аніж у підході до навчання як процесу передачі знань. При дослідженні розвитку неформального сегмента у системі неперервної освіти, науковці дійшли висновку щодо циклічності чергування формальних і неформальних форм навчання внаслідок інноваційного характеру неформальної освіти, що будучи визнаним ефективним, переміщується з площини позаінституційного навчання у систему інституційної освіти.

Формальна освіта – це освіта, спрямована на одержання або зміну освітнього рівня та кваліфікації в навчальних закладах та установах освіти згідно з визначеними освітньо-професійними програмами і терміном навчання, заходами державної атестації, що підтверджується отриманням відповідних документів про освіту.

Формальна освіта проходить у організованому та ієрархічно структурованому контексті, завершується видачею загальновизнаного диплому, має визначену тривалість по часу та ґрунтується на державній навчальній програмі, організовано формальними, як правила

zareєстрованими, організаціями. Формальна освіта представляє собою отримання освіти, вищої освіти, післядипломної освіти (аспірантура, ординатура, докторантура). Отримання другої вищої освіти також входить до структури формальної освіти. Формальна освіта пов'язана з отриманням відповідних кваліфікацій та ступенів, які підтверджуються відповідними документами. Формальна освіта інституціалізована.

Неформальна освіта – це здобуття знань, умінь і навичок для задоволення освітніх особистісних потреб, не регламентоване місцем здобуття, терміном та формою навчання, заходами державної атестації.

Неформальну освіту розуміють:

- по-перше, як «будь-яку навчальну діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою;

- по-друге, як навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю» [9, с. 63]. Зазначена форма освіти не завжди передбачає видачу сертифікатів, посвідчень, що засвідчують рівень одержаної кваліфікації після її завершення.

«Формальна освіта є інституціалізована (тобто представлена освітніми закладами різних типів та кваліфікаційних рівнів), пропедевтична (у тому сенсі, що кожен її рівень готує учнів до наступного, вищого і опирається на попередній); охоплює обов'язкову початкову освіту, молодшу та середню школу; здійснює навчальну програму, затверджену на державному рівні (з чітко визначеними цілями та системою оцінювання); має ієрархічний характер (наявність вищого органу управління)» [9, с. 75].

На відміну від зазначеного, неформальна освіта стосується всіх освітніх програм, що реалізуються поза формальною освітньою системою, зазвичай є добровільною і короткотривалою. Такі програми визначаються широкою різноманітністю, наприклад, оволодіння другою мовою, набуття умінь розв'язання конфліктів, формування лідерських рис, програми психолого-

педагогічного спрямування. Ці програми на відміну від формальної освіти не вимагають попереднього навчання. Процес навчання забезпечують інструктори. Важливою проблемою є визнання кваліфікацій, здобутих у закладах неформальної освіти.

Лукашевич М.П., розглядаючи неперервну освіту як соціальний інститут, виділяє такі її підсистеми:

- допрофесійна підсистема (дошкільна освіта і виховання; загальна середня освіта; позашкільна освіта і виховання). Дошкільну освіту утворюють установи, заклади й організації різних форм власності, а саме: дитячі ясла, дитячі садки, ясла-садки з короткочасним, денним, цілодобовим, цілорічним перебуванням (загального розвитку, компенсуючого, комбінованого, сімейного типів та ін.). Загальна середня освіта представлена в першу чергу закладами загальної середньої освіти (початковий, основний, старший ступені), а також спеціалізовані заклади для розвитку природних здібностей (ліцеї, гімназії, профільні школи). Структуру позашкільної освіти складають: будинки творчості дітей і юнацтва (палаці, станції та ін.); учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки оздоровчі табори та ін.

- підсистема підготовки фахівців (професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта (підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів). Сьогодні в Україні функціонує система підготовки фахівців за освітніми ступенями: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, аби, відповідно, надаються закладами вищої освіти. Післядипломна освіта містить наступні компоненти: післядипломна підготовка, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів та організовано здійснюється переважно в інститутах і центрах післядипломної підготовки та перепідготовки кадрів [24, с. 96].

Якщо звернутись до історичного чинника, то установи неформальної освіти тривалий час не визнавали формальними закладами освіти, але на сучасному етапі розвитку демократичної, громадянської освіти потреба в

неформальній освіті помітно зростає. Упродовж тривалого часу питання співіснування формальної та неформальної освіти зумовлює значні суперечки. Однак вивчення літератури з цього питання підтверджує факт, що «обидві форми освіти, маючи певні відмінності, у жодному випадку не заперечують одна одну, а, навпаки, за твердженням Білета, доповнюють» [24, с. 56–57].

На сучасному етапі на Заході, а також в Україні створюються нові моделі оцінювання, що базуються на умовах валідності здобутих знань, умінь та навичок та їхнього визнання на державному рівні. Вибір надійних форм оцінювання повинен брати до уваги специфіку певної форми освіти.

У роботі В.Д. Давидової рушійною умовою забезпечення ефективності неформальної освіти у Швеції визначається проведення системного моніторингу на базі науково обґрунтованих методик оцінювання навчальної діяльності. Наведено приклад Методики самооцінювання М. Скелда, що враховує очікування учасників від навчального процесу та характер їх мотивації до участі в неформальній освітній діяльності. Методика базується на самооцінці змін щодо розвитку особистісних якостей та встановлення відповідності між планом діяльності та отриманими результатами.

Моніторинг здійснюється Всешведською радою неформальної освіти дорослих, відповідно до його результатів розподіляється фінансування.

Критерії оцінювання включають сферу діяльності провайдера неформальної освіти, чисельність учасників, кількість навчальних заходів та їх тематичний зміст, джерела фінансування [15].

Сандецькою О.О. описано моделі оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі залежно від статусу тих, хто навчається, предмету й критеріїв оцінювання [53]. Відповідно, вчена описала такі моделі оцінювання результатів освіти.

1. Технологічна модель - передбачає оцінювання досягнення освітніх цілей незалежно від обставин; оцінка відображає об'єктивні знання. На нашу думку, прикладом означеної технологічної моделі в Україні є ЗНО (зовнішнє незалежне оцінювання), орієнтоване на констатацію фактів щодо

підготовленості його учасників. Вона не може використовуватися у системі неформальної освіти, оскільки передбачає наявність стандартів і нормативів, не враховуючи стани суб'єктів навчання.

2. Модель суб'єктної оцінки Д. Кіркпатріка - базується на оцінюванні декількох рівнів освітньої діяльності: а) рівень реакції (емоційного стану задоволеності від навчання та забезпечення освітньої мотивації) визначається засобами анонімного опитування по закінченню навчального курсу щодо задоволеності одержаними знаннями та процесом навчання. Цікавою вважаємо вихідну позицію оцінювання на рівні реакції щодо того, що позитивна реакція не завжди визначається засвоєнням знань, але негативна реакція зумовлена саме нестачею знань; б) рівень навченості (засвоєння знань і умінь) характеризується через виконання навчальних завдань; в) рівень збереження (підтвердження достовірності рівня навченості третіми особами - роботодавцями, колегами, членами сім'ї); 4) рівень результатів (непряме оцінювання без кількісного відображення в конкретних показниках). Така модель, на нашу думку, є більш доцільною для системи неформальної освіти, оскільки відображає не тільки наявну ситуацію, але й вектор розвитку суб'єктів освітнього простору.

Тобто, описаний досвід оцінювання результатів освіти спирається на використання декількох підходів; при роботі з дорослими людьми першочерговим виступає особистісно орієнтований підхід, який враховує навчальну мотивацію та рівень задоволеності одержаними освітніми послугами.

В Україні також розпочато процес підтвердження результатів неформального навчання. Так, у публікаціях В.А. Савченко [44] описано процедуру визнання неформальної освіти за робітничими спеціальностями (кухара, зварника, охоронника) згідно Закону України «Про професійний розвиток працівників».

Розроблені й апробовуються Методичні рекомендації щодо критеріїв оцінювання професійних знань, умінь та навичок, переліку засобів

вимірювання професійних знань, умінь та навичок, та анкет самооцінювання за результатами неформального навчання. В основу такого механізму покладено методики самооцінювання, експертизи, атестування шляхом проведення кваліфікаційних пробних робіт й іспитів (співбесіда, опитування, тестування).

Наявність описаного механізму визнання результатів неформального навчання в Україні свідчить про позитивні зрушення у сторону державної підтримки неформальної освіти.

Це підтверджується і тим, що прийнято порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти. Цей порядок визначає загальні вимоги до процедур визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (далі - результати неформального та/або інформального навчання) в межах автономії закладів вищої та фахової передвищої освіти, визначеної спеціальними законами [44].

Як наслідок, кожен ЗВО розробляє та затверджує власні нормативні документи щодо про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті.

Формальний рівень організації системи освіти побудований на наявних соціальних нормах і культурних традиціях; включає законодавчо затвержені ступені, форми, ланки та підсистеми; характеризується централізованістю, масовістю, сертифікованістю, обов'язковістю, уніфікованістю, об'єктивністю. Неформальний рівень організації системи освіти розвивається як інноваційний, додатковий, громадський; включає освітню діяльність позаінституційного характеру; характеризується орієнтованістю на потреби суб'єктності, децентралізованістю, індивідуалізованістю, добровільністю.

Таким чином, формальна та неформальна освіта відбувається у будь-якому середовищі (закладі освіти, сім'ї, товаристві тощо); в будь-якому віці (від народження до смерті), що ще раз підтверджує факт існування

неформальної освіти як частини неперервного навчання у поєднанні із формальною освітою; в індивідуальній чи груповій формі. Джерелом неформальної освіти можуть бути книжки, газети, телебачення, Інтернет, музеї, школи, інститути, досвід друзів, родичів, власний досвід, різні заходи. Усвідомлення неформальної освіти відбувається відразу або згодом. Цей вид освіти може бути додатковим чи трансформативним. Додаткова освіта стосується додавання знань, удосконалення умінь і розвитку цінностей, що збільшують і поглиблюють наявні знання майбутніх соціальних працівників. Неформальна освіта може як доповнювати й укріплювати формальну освіту, так і суперечити їй, водночас залишаючись важливим елементом, що потребує необхідної уваги, вивчення, впровадження та використання у сучасному світі для забезпечення гідного освітнього рівня громадян України.

Павлик Н. організацію неформальної освіти розглядає як цілеспрямований процес приведення в систему розрізнених дій і практик додаткового навчання майбутніх фахівців; узгодження диференційованих частин неформальної освіти як цілісного процесу, спрямованого на забезпечення індивідуальних пізнавальних потреб і професійних запитів майбутніх соціальних педагогів.

Сучасними тенденціями розвитку системи освіти в Україні є переорієнтація форм, методів та змісту освіти залежно від інтересів споживачів освітніх послуг; змінення пріоритетів оцінювання результативності системи освіти; введення та широке розповсюдження освітніх послуг у сфері неформальної освіти; використання формальною освітою здобутків і досвіду неформальної освіти, з опорою на зміст інформальної освіти.

1.3. Підготовка майбутніх викладачів до неформальної освіти у закладах вищої освіти

Студентська молодь є сензитивною щодо цілей та засобів неформальної освіти у контексті пошуку та визначення стратегічних життєвих цілей, а також

тактичних схем їх досягнення; потреби гармонійного включення в діяльність різних соціальних інституцій, підвищення соціального статусу шляхом реалізації індивідуальних, особистісних програм життєдіяльності.

Зважаючи на розвиток потреби майбутніх фахівців у навчанні впродовж усього життя, актуальними й визнаними стають знання, уміння й навички, здобуті у системі формальної та неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти у будь-який час (незалежно від віку). Така освіта передбачає як більш різноманітні форми, так і нефіксовані тимчасові межі її здобуття.

Більшість дослідників переконані, що наразі ЗВО не мають ресурсів для системного забезпечення практичної сторони професійної підготовки майбутніх фахівців з огляду на широке поле сфер професійної діяльності, різноманітності фахових функцій та індивідуальних інтересів молоді, а також на швидку зміну вимог до сучасного фахівця. Це також підкреслює роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки фахівців як такої, що здатна допомогти вищій школі індивідуалізувати процеси навчання та виховання з урахуванням потреб молоді в творчій, професійній, особистісній самореалізації.

У процесі професійної підготовки інтеграція передбачає перехід теоретичних знань у відповідні уміння (сенсорні, інтелектуальні, рухові, тощо); це породжує суперечність між традиційним підходом до організації вищої освіти, який не дає можливості перевести навчальну інформацію у відповідні компоненти предметної діяльності, що, в свою чергу, зумовлює формальність отриманих фахових знань.

У нашому суспільстві все гостріше постає питання підготовки фахівців. Від рівня підготовки майбутніх викладачів та від рівня професіоналізму яким вони володіють, залежить ефективність усієї освітньої діяльності закладів вищої освіти. Тому перед вітчизняною освітою стоїть завдання підготовки фахівців з відповідним рівнем професіоналізму, позитивного ставлення до

своєї роботи, стійкою психікою, позитивно мотивованого та люблячого свою професію, компетентного фахівця.

Професійна підготовка майбутніх викладачів здійснюється у ЗВО різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

Професійна компетентність як результат процесу професійної підготовки майбутніх фахівців є визначальною категорією більшості сучасних досліджень із педагогіки, заснованих на компетентнісному підході в освіті, оскільки компетентнісний підхід лежить в основі змісту і структури підготовки соціальних працівників. Компетентнісний підхід має на меті підготовку кваліфікованих фахівців готових до професійного росту. Компетентнісний підхід визначається як реалізація основних стратегій покращення рівня якості підготовки майбутніх фахівців, а також як важливий інструмент інтеграції до європейського освітнього простору. Компетентнісний підхід передбачає зміст освіти, який не зводиться до знаннєвого компонента, а передбачає комплексний акцент вирішення життєвих проблем та виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій. Він забезпечує формування професійної компетенції майбутніх викладачів, розширює можливості підвищення ефективності і якості професійного навчання фахівців за рахунок характеристик, які зорієнтовані на подолання педагогічних проблем.

У Стандарті вищої освіти України другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки об'єктами вивчення визначені системи освіти, освітні процеси у формальній та неформальній освіті, узагальнений соціально-педагогічний досвід висвітлений у педагогічних теоріях, концепціях, контекстних (професійно орієнтованих) практиках, методики викладання освітніх курсів у закладах вищої освіти. Відповідно в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх викладачів закладено підготовку до неформальної освіти [46].

Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти» передбачає формування готовності до постійного професійного саморозвитку [39]. Це відповідно передбачає здобуття в тому числі і неформальної освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що підготовка сучасного фахівця передбачає формування індивідуальної освітньої траєкторії, яка включає, зокрема, послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, академічну мобільність, визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти тощо [12].

Як зазначалося вище, кожен заклад вищої освіти примає власні нормативні документи, які б передбачали процедуру визнання результатів неформальної освіти, тобто неформальна освіта є обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки фахівців в ЗВО. Такий алгоритм є рекомендованим Міністерством освіти та науки України (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Алгоритм визнання результатів навчання [24]

Етап	Назва	Зміст
1.	Подання заяви щодо визнання, декларацію про попереднє навчання та додаткові документи, що підтверджують наведену у декларації інформацію про попереднє навчання (за наявності).	У Декларації про попереднє навчання зазначається: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності); опис результатів неформального та/або інформального навчання, щодо визнання яких подається заява; інформація про суб'єкта, який здійснював неформальне навчання або з яким пов'язана професійна, громадська або інша діяльність (за наявності), під час якої здобувалось навчання; інформація про попереднє навчання та досвід діяльності заявника, під час яких здобувалось неформальне та/або інформальне навчання, зокрема, періоди неформального та/або інформального навчання та/або відповідної діяльності (за наявності); перелік додаткових документів, що надаються заявником для підтвердження інформації про неформальне та/або інформальне навчання (за наявності).

		Заклад освіти (наукові установи) надає консультативну допомогу заявникам щодо заповнення декларацій про попереднє навчання, зокрема щодо опису результатів неформального та/або інформального навчання.
2	Проходження процедур визнання	
2.1.	2.1. Ідентифікація задекларованих у письмовій формі особою результатів неформального та/або інформального навчання, які підлягають оцінюванню закладом освіти (науковою установою).	<p>Заклад освіти здійснює аналіз достатності інформації щодо здобутого заявником попереднього досвіду та результатів неформального та/або інформального навчання заявника та перевіряє надану заявником інформацію.</p> <p>Строк розгляду заяви та прийняття рішення про можливість/неможливість проводити подальші процедури визнання на основі наданої заявником інформації становить не більше десяти робочих днів.</p> <p>Для підтвердження або уточнення необхідної інформації заклад освіти надсилає запити до зазначених у декларації про попереднє навчання суб'єктів, які здійснювали неформальне навчання або де здійснювалася професійна, громадська або інша діяльність. У такому випадку термін розгляду заяви про визнання може бути продовжений, про що заклад освіти (наукова установа) інформує заявника.</p> <p>Повернення документів заявнику без подальшого розгляду із зазначенням підстав прийняття такого рішення, якщо інформація, наведена у декларації про попереднє навчання, та додаткові документи, надані заявником та/або суб'єктом (суб'єктами) неформального та/або інформального навчання, не дозволяють ідентифікувати результати неформального та/або інформального навчання заявника для їхнього подальшого зіставлення з результатами навчання, передбаченими відповідною освітньою програмою, або наведена у декларації про попереднє навчання інформація щодо неформального навчання або досвіду діяльності заявника не підтверджується.</p>

		<p>Оскарження такого рішення (відповідно до Порядку визнання результатів неформального та/або інформального навчання, затвердженого закладом освіти (науковою установою)).</p> <p>Можливість повторного подання заяви про визнання результатів неформального та/або інформального навчання та декларацію, що містить уточнену інформацію, та додаткові документи, що її підтверджують і дозволяють ідентифікувати результати неформального та/або інформального навчання заявника.</p> <p><i>Заклад освіти (наукова установа) здійснює:</i></p> <p>зіставлення результатів неформального та/або інформального навчання заявника з результатами навчання, передбаченими відповідною освітньою програмою (їхній аналіз і порівняння за змістом та рівнем складності);</p> <p>приймає рішення щодо відповідності/невідповідності задекларованих результатів неформального та/або інформального навчання заявника певним результатам навчання, передбаченим обов'язковою складовою освітньої програми, та ідентифікує результати навчання, які підлягають оцінюванню</p> <p>у разі невідповідності задекларованих результатів неформального та/або інформального навчання заявника результатам навчання, передбаченим обов'язковою складовою освітньої програми закладу освіти (наукової установи), заклад освіти (наукова установа) розглядає можливість визнання таких результатів навчання в межах вибіркової складової освітньої програми, за якою навчається заявник.</p>
2.2.		Проходження оцінювання задекларованих результатів навчання.
3.		Отримання рішення про визнання та зарахування результатів неформального та інформального навчання як відповідних освітніх компонентів (складових освітніх компонентів) освітньої програми або відмову у визнанні.

Відповідно, очікуваним результатом діяльності із організації неформальної освіти у вищій школі ми вбачаємо зростання рівня професійної

компетентності за рахунок поглиблення окремих фахових і соціальних функцій, а також розширення їх кола відповідно до інтересів молоді.

Оскільки компетентність як педагогічна категорія є базовим поняттям сучасних педагогічних досліджень, то існують різні, але не суперечливі погляди на визначення її сутності. А саме, під компетентністю у наукових дослідженнях розуміють:

- властивість, що вказує на спроможність фахівця доцільно й ефективно вирішувати професійні завдання, застосовуючи власний досвід професійної діяльності [4];

- набуті реалізаційні здатності випускника до ефективної професійної діяльності [27, с. 55];

- особистісна якість, що ґрунтується на знаннях і обумовлює соціальнопрофесійну характеристику фахівця [21];

- система науково-практичних знань і умінь, сформованих у процесі навчання та самоосвіти [8];

- власна позиція фахівця, побудована на аналізі рівня професійних знань із теорії та методики професійної діяльності, апробованих навичок та власного досвіду [41];

- особистісні можливості фахівця, що забезпечують ефективність реалізації цілей професійної діяльності [2].

Отже, професійна компетентність майбутніх викладачів тлумачиться як результат професійного навчання та особистісного розвитку, заснований на індивідуальному соціальному досвіді фахівця та проявленні у рівні та характеристиці його знань, умінь, ставлень, емоцій, цінностей, мотивів, цілей та поведінки.

Саме необхідність акумулювання соціального та професійного досвіду у поєднанні із розвитком здатності навчатися упродовж життя, дозволяє нам висунути припущення про важливу роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки та її вплив на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Розглядаючи неформальну освіту як елемент сучасного освітнього простору України, С.Г. Овчаренко визначає такий педагогічний потенціал неформальної освіти:

- розвиток вміння самостійно вчитися, сприяння саморозвитку молоді;
- підвищення професійної кваліфікації учасників;
- формування конкурентоспроможності, адаптація до сучасних вимог ринку працевлаштування;
- поглиблення та розширення знань, оволодіння новими знаннями та предметними компетенціями, доповнення освітніх пропозицій;
- сприяння розвитку демократії та формуванню громадянського суспільства, зростання громадянської активності;
- організація змістовного вільного часу учасників;
- створення умов для зростання мотивації молоді, розвитку їх особистості [26].

Відповідно цій ідеї О. Черепанової, про необхідність узгодження змісту неформальної освіти із структурою професійної компетентності майбутніх викладачів [41], у структурі професійної компетентності майбутніх викладачів доцільно виділити когнітивну (система професійних знань, умінь і навичок, набутих у ЗВО або поза ними), психологічну (мотивація набуття фахової компетентності та рефлексія бачення себе у професії) та соціальну (професійна адаптованість, комунікативність і т.д.) складові.

На відміну від формальної професійної освіти, неформальне навчання орієнтоване на формування професійної компетентності майбутніх викладачів, виражену у особистісно орієнтованих категоріях, тобто характеризується добровільним цілеспрямованим процесом формування системи особистісних і професійних якостей, які забезпечать у майбутньому успішну самореалізацію. Цей процес можна охарактеризувати як процес «присвоєння», результат інтеріоризації та екстеріоризації професійного та соціального досвіду відповідно до власних цілей, цінностей та пріоритетів.

Відповідно, зміст неформальної освіти майбутніх викладачів ми розуміємо як додаткову систему формування професійної компетентності, орієнтовану на оволодіння педагогічними функціями та розвиток особистості майбутніх фахівців.

Роль неформальної освіти структурних компонентах освітньої програми Н.Павлик вбачає у можливості організації додаткового впливу на усі представлені компоненти: на зміст освіти у вищій школі через надання спеціалізацій або додаткових освітніх послуг; на розширення й діалогізацію форм і методів навчання; на інструментарій оцінювання рівня професійної компетентності випускників із урахуванням самостійно набутого досвіду; на залучення додаткових ресурсів за рахунок провайдерів неформальної освіти на наявне матеріально-технічне забезпечення; на вимоги до діяльності професорсько-викладацького складу через зміну рівня домагань студентів на налагодження конструктивної взаємодії; на систему управління діяльністю ЗВО із урахуванням спецкурсів неформального навчання, освітніх проектів та їх менеджменту [30].

Отже, результатом професійної підготовки (фахової підготовки і додаткової неформальної освіти) майбутніх викладачів є їх професійна компетентності, яку ми розглядаємо як результат професійного навчання та особистісного розвитку, заснований на індивідуальному соціальному досвіді фахівця та проявлений у рівні та характеристиці його знань, умінь, ставлень, емоцій, цінностей, мотивів, цілей та поведінки.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

2.1. Стан готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти

Аналіз наукових джерел та підходів науковців дозволив встановити вихідні рівні сформованості у майбутніх викладачів готовності до неформальної освіти за визначеними компонентами: мотиваційним, когнітивним, діяльним.

Виокремлення мотиваційного критерію аргументоване тим, що поєднання різних мотивів утворює внутрішню детермінацію професійної поведінки, яка залежить від мотивів і формує професійну спрямованість.

Мотиваційний критерій є сукупністю мотивів, які спонукають майбутнього викладача до неформальної освіти. Проявами цього критерію є готовність і ставлення майбутніх магістрів до професійної діяльності; професійного інтересу до міжнародного професійного і соціокультурного досвіду; усвідомлення цінності міжкультурної компетентності. Тому до показників мотиваційного критерію відносимо: готовість майбутніх викладачів до неформальної освіти; усвідомлення ролі неформальної освіти у подальшому професійному зростанні.

Діяльний компонент повинен бути спрямований на формування у майбутніх викладачів певного обсягу знань, умінь, навичок, компетенцій, які в подальшому будуть умовою здійснення відповідних професійних дій.

Результат навчання повинен відповідати уявленням майбутніх викладачів про їхню професійну діяльність, стимулювати потребу у вивченні нового, сприяти усвідомленню потреби особистісного і професійного розвитку.

Когнітивний критерій характеризує рівень засвоєння майбутніми викладачами професійних (правових, документознавчих, управлінських, психолого-педагогічних, методичних, комунікативних, інформаційно-технологічних, аналітико-статистичних, здоров'язберігаючих) знань: розуміння сутності, змісту, цілей та завдань професійної діяльності; володіння

системою знань, необхідних для ефективного виконання професійних завдань; обізнаність із методами та способами неформальної освіти.

Отже, готовність майбутніх викладачів до неформальної освіти включає наступні компоненти: мотиваційний (відображає структуру цінностей і мотивів майбутніх соціальних працівників та їх установок щодо набуття фахового досвіду й додаткових факторів побудови успішної кар'єри засобами неформального навчання), когнітивний (визначає рівень володіння майбутніми фахівцями конкретними педагогічними функціями) і діяльнісний (вимірює актуальний рівень умінь і досвіду про соціальної діяльності майбутніх фахівців).

Критеріями діагностики були такі: ціннісне усвідомлення необхідності цілеспрямованої неформальної освіти; інтегративнотеоретична підготовка, рівень отриманих професійно спрямованих знань; практично-операційна підготовка, сформованість практичних умінь і навичок стосовно додаткової освіти; сукупність індивідуально-психологічних якостей, важливих для неформальної освіти й майбутньої фахової діяльності загалом; спрямованість на самоаналіз, самооцінку власного професійного саморозвитку.

Це дозволило нами визначити рівні готовності магістрів до неформальної освіти:

Високий рівень характерний для студентів, які чітко усвідомлюють необхідність цілеспрямованої неформальної освіти, мають мету, цілі, потребу в досягненні мети (стосовно неформальної освіти); яскраво виражений інтерес (спрямованість) до самоосвіти і самореалізації в професійній діяльності, пізнавальна мотивація, професійна мотивація, мотивація досягнення успіху; інтегративно-теоретичній підготовці притаманні системність і глибина фахових знань; творчий рівень володіння психолого-педагогічними та методичними знаннями; добре володіють формами, методами, прийомами неформальної освіти; добре володіють навичками самоорганізації (цілепокладання, планування діяльності); вони дуже добре володіють рефлексивними вміннями в пізнавальній діяльності (самопостереження,

самоаналіз); завжди адекватно оцінюють власні здібності та якості; добре володіють уміннями рефлексії власної квазіпрофесійної діяльності.

Середній рівень – студенти усвідомлюють необхідність цілеспрямованої неформальної освіти, мають мету неформальної освіти; у них присутня потреба в досягненні мети, пізнавальна мотивація, професійна мотивація, мотивація досягнення успіху є досить вираженими; ступінь володіння психолого-педагогічними та методичними знаннями є достатнім; пізнавальну й творчу активність виявляють епізодично; не завжди спрямовані на самоаналіз, самооцінку власної самоосвіти; загалом адекватно оцінюють власні здібності та якості; інколи під час рефлексії власної квазіпрофесійної діяльності потребують консультацій викладача.

Низький рівень - студенти рідко замислюються над необхідністю цілеспрямованої неформальної освіти (не мають мети (цілей, програм) неформальної освіти; немає чіткої потреби в досягненні мети (стосовно неформальної освіти); пізнавальна мотивація, професійна, мотивація досягнення успіху є недостатніми; не володіють системними і глибокими фаховими знаннями; не завжди здатні продемонструвати належний рівень володіння психолого-педагогічними, методичними знаннями; їхні знання про основи неформальної освіти, знання методів, прийомів і форм неформальної освіти є поверховими; недостатня спрямованість на самоаналіз, самооцінку власного професійного саморозвитку (володіння рефлексивними вміннями в пізнавальній діяльності (самопостереження, самоаналіз); не завжди адекватна самооцінка власних здібностей і якостей; здатність до рефлексії власної квазіпрофесійної діяльності розвинена недостатньо.

На основі визначених критеріїв та компонентів та з метою визначення рівня у майбутніх викладачів готовності до неформальної освіти нами проведено дослідження на основі використання методик:

- 1) Опитувальника В. Горбачевського (додаток А);
- 2) Анкета для діагностики готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти (додаток Б);

3) Авторський опитувальник визначення досвіду додаткової освітньої діяльності студентів (додаток В).

З метою визначення рівня готовності готовністю майбутніх викладачів до неформальної освіти, нами було проведено дослідження серед студентів-магістрів спеціальності «Соціальна робота» (СР-55) та «Освітні, педагогічні науки» (ОПН-56м), в якому взяло участь 22 студентів.

Опитувальника В. Горбачевського відповідає вимогам валідності та надійності та дозволяє описати мотиваційну структуру особистості за такими компонентами: внутрішній мотив, пізнавальний мотив, мотив уникнення, мотив змагання, мотив зміни діяльності, мотив самоповаги, значимість результатів, складність завдання, вольове зусилля, оцінка рівня досягнутих результатів, оцінка свого потенціалу, намічений рівень мобілізації зусиль, очікуваний рівень результатів, закономірність результатів, ініціативність. Таким чином, опитувальник дозволяє дослідити особливості рівня домагань, мотивації, ціннісних засад і цілей навчання особистості. Особливий інтерес для нас представляє можливість використання опитувальника саме у процесі виконання студентами професійних завдань, що дозволяє актуалізувати пізнавальні, соціальні, особистісні потреби учасника експерименту. Ми пропонували досліджуваним опитувальник у процесі створення індивідуальних проектів, спрямованих на проектування вирішення власноруч виділених соціальних проблем. Результати тестування студентів представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Прояв внутрішнього мотиву

Рівень прояву мотиву	СР-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	2	14,3	1	12,5
Середній	8	57,1	6	75
Високий	4	28,6	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Відповідно до розробленої В. Горбачевським структури мотивів, внутрішній мотив навчальної діяльності характеризує рівень привабливості завдання для студентів, їх безпосередній інтерес до здійснюваної навчальної діяльності. Як видно із даних, позитивне ставлення й інтерес до виконання навчального завдання притаманний лише 28,6% студентів СР-55 групи та 12,5% - ОПН-56м групи.

Пізнавальний мотив характеризує рівень зацікавлення досліджуваними результатами своєї діяльності; для більшості учасників дослідження цей інтерес носить ситуативний, внутрішньо не обумовлений характер. Так, близько 60% досліджуваних обох груп демонструють середній рівень сформованості пізнавального мотиву, як такого, що потребує зовнішньої організації та не є власним надбанням особистості студента (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Прояв пізнавального мотиву

Рівень прояву мотиву	СР-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	3	21,4	2	25
Середній	9	64,3	5	62,5
Високий	2	14,3	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Тобто, процес професійної підготовки майбутніх викладачів вимагає від викладача організації постійного зовнішнього стимулювання пізнавальної діяльності студентів; ця діяльність часто відповідає авторитарному стилю управління.

Зокрема, мотив уникнення демонструє прагнення молоді уникнути негативних наслідків невиконання / неякісного виконання поставленого викладачем завдання. Високий рівень прагнення уникнути негативних наслідків виявлено у кожного третього учасника студента (14,3% у СР-55 та 12,5% у ОПН-56м). Лише у 21,4% та 25% досліджуваних груп (низький рівень прояву мотиву уникнення) спонукаються до виконання завдання власним інтересом щодо майбутніх результатів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Прояв мотиву уникнення

Рівень прояву мотиву	CP-43		CP-53м	
	N	P	N	P
Низький	3	21,4	2	25
Середній	9	64,3	5	62,5
Високий	2	14,3	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Мотив змагання, як і мотив уникнення, є зовнішнім по відношенню до інтересів студента і демонструє прагнення вирізнитися, бути кращим за інших. Мотив змагання може відповідати індивідуальному рівню домагань молоді (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Прояв мотиву змагання

Рівень прояву мотиву	CP-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	1	7,1	1	12,5
Середній	10	71,5	6	75
Високий	3	21,4	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Цікавим, на нашу думку, є дослідження мотиву зміни діяльності, як такого, що демонструє бажання учасників припинити виконання завдання та переключитися на інше. Тобто, мотив зміни діяльності характеризує заглибленість майбутніх викладачів у процес проектування, шкала рівнів має тут обернений характер. Тобто, превалюючі показники високого (21,4% і 12,5% досліджуваних відповідно) і середнього (відповідно 71,5% і 75% респондентів) рівнів прояву мотиву свідчать про небажання студентів виконувати навчальне завдання, прагнення його швидше закінчити та змінити діяльність (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Прояв мотиву зміни діяльності

Рівень прояву мотиву	СР-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	2	14,3	1	12,5
Середній	10	71,4	6	75
Високий	2	14,3	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Отже, навчальна і професійно-навчальна діяльність є провідною; її організація та результати впливають на загальний соціальний розвиток та суспільний стан випускників. Тому увага до поглиблення, усвідомлення навчальної мотивації молоді через технології побудови кар'єри, використання індивідуальних траєкторій професійного розвитку, портфоліо, тощо є нагальною вимогою часу, яку ми врахуємо на формувальному етапі експерименту.

Попередньо охарактеризовані тенденції внутрішньої та зовнішньої мотивації студентів відобразилися у вкрай низьких результатах діагностики мотиву самоповаги, який оцінює здатність індивіда до ускладнення завдань і вимог до себе в однотипній діяльності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Прояв мотиву самоповаги

Рівень прояву мотиву	СР-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	3	21,4	2	25
Середній	9	64,3	5	62,5
Високий	2	14,3	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Тобто, означений мотив демонструє інтерес до поглиблення знань, розслідування причинно-наслідкових зв'язків, тренування навичок і розширення компетенцій у соціально-педагогічній діяльності. Тобто наявна система формальної освіти майбутніх викладачів часто сприяє поверховості професійних уявлень, не породжує стійкого інтересу до самореалізації у професії через поглиблення професійної компетентності.

Мотив надання особистої значущості результатам діяльності ілюструє інтеріоризацію студентами зовнішніх результатів навчання, тобто розуміння їх важливості для власного особистісного розвитку та професійного становлення (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Прояв мотиву надання особистої значущості результатам діяльності

Рівень прояву мотиву	СР-55		ОПН-56м	
	N	P	N	P
Низький	3	21,4	2	25
Середній	9	64,3	5	62,5
Високий	2	14,3	1	12,5
Всього	14	100	8	100

Кожний третій досліджуваний не вважають процес професійної підготовки особисто значущим; тобто відсутня мотивація до виконання завдань як основи для майбутньої професійної самореалізації. Це відображається у неготовності студентів здійснювати вольові зусилля (низький рівень мобілізації вольового зусилля у процесі виконання завдання демонструють 21,4% і 25% респондентів). Ми вважаємо, недостатність індивідуального підходу у плануванні, організації та реалізації процесу професійної підготовки може відобразитися у неготовності студентів сприймати процес і результати навчання особистісно, пропускаючи через призму власних цінностей та цілей.

Це відображається у недостатньому рівні оцінки молоддю власного потенціалу. Так, за результатами діагностики лише 14,3% студентів СР-55 групи та 12,5% досліджуваних ОПН-56м групи високо оцінюють свій потенціал у професії. Натомість, переважна частина респондентів (64,3% та 62,5%) ставляться до свого потенціалу як середньої величини, що не має вираженого характеру.

Наступні дві шкали мотивів пов'язані із плануванням та цілепокладанням при виконанні навчального завдання. Намічений рівень

мобілізації зусиль розкриває готовність студентів мобілізуватися, зібратися, сконцентруватися для досягнення результатів. Значна частина студентів (60% досліджуваних обох груп) не готова прикладати зусилля для досягнення вагомих результатів. Ми пояснюємо це відсутністю внутрішньої мотивації до навчальних завдань, що відображається у неготовності студентів докладати зусилля до їх виконання. Відповідно цьому, очікуваний рівень результативності такої діяльності є невисокими – лише приблизно 20% студентів обох груп очікують високий результатів від виконаного завдання.

Важливим виявленим показником мотивації професійної підготовки молоді вважаємо не впевненість студентів у закономірності результатів. Лише 14,3% та 12,5% досліджуваних вважають зв'язок між діяльністю та її результатами тісним і закономірним. Цей факт є вражаючим для нас, оскільки це діагностує болючу проблему формальної освіти, коли на результати оцінювання студентських робіт і навчальних досягнень впливає ряд додаткових суб'єктивних і об'єктивних факторів, які не залежать від якості виконання роботи. Уважаємо можливим факт, що студенти просто не розуміють причини тих чи інших факторів оцінювання. Це породжує ситуацію недовіри до процесу та інших суб'єктів освіти, прагнення захистити себе через пошук власної ідентичності у інших видах діяльності або маніпулювання результативністю навчального процесу. Тобто, наявний процес професійної підготовки не сприяє адекватній рефлексії студентами власних переваг і недоліків із можливістю стимулювання їх корекції.

Виявлена тенденція вимагає врахування у процесі організації неформальної освіти необхідності розвитку рефлексивних умінь молоді та зміни підходів до оцінки навчальних і професійних досягнень студентів.

Означені прогалини у організації освітнього процесу, будучи відображеними у особливостях мотивації студентської молоді, відображаються у спричиненні безініціативності майбутніх викладачів. Так, за результатами третина студентів проявляють низький рівень ініціативності, тобто небажання брати на себе відповідальність за організацію та результати

професійної підготовки. Ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку із поступовим вигоранням викладачів, стандартизацією освітніх вимог і умов, зниженням ефективності результатів.

Таким чином, діагностика мотиваційної структури майбутніх викладачів дало змогу виявити актуальні тенденції, які важливо враховувати у процесі організації неформальної освіти. Узагальнені результати вивчення мотиваційного критерію готовності до неформальної освіти представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8.

**Діагностика мотиваційного компонента готовності до
неформальної освіти**

Рівень	СП-55		ОПН-56м		Загальний показник	
	N	P	N	P	N	P
Низький	2	14,3	1	12,5	3	13,6
Середній	10	71,4	5	62,5	15	68,2
Високий	2	14,3	2	25	4	18,2
Загальна кількість	14	100	8	100	22	100

Середній рівень мотиваційного компонента характеризується нестійкістю мотиваційних компонентів, їх залежністю від умов навчання, суб'єктів освітнього простору, тощо. Це найбільша група респондентів, яка найбільш сприйнятлива до зовнішніх впливів і можливості розвитку цінностей та мотивів соціально-педагогічної діяльності у майбутньому.

Анкета для діагностики готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти дозволила визначити рівень сформованості системи психологічних та соціально-педагогічних знань студентів про сутність, ознаки, складові, механізми, методи, прийоми, етапи та роль неформальної освіти у становленні майбутнього фахівця, рівень педагогічної самосвідомості та мислення та рівень ціннісної сфери. Оцінювання студентів відбувалось за показниками повноти, цілісності та використовуваності цих знань в освітній

діяльності. Обізнаність з цих питань виявлялась за результатами виконання студентами анкетування та завдання з побудови програми неформальної освіти майбутнього фахівця.

Як свідчить аналіз даних таблиці 2.9, у середньому лише 23,3% студентів володіють високим рівнем теоретичних знань для проектування програми неформальної освіти, здійснюють самоаналіз власної діяльності та визначають напрями, форми та методи особистісно-професійного саморозвитку. Половина студентів (50%) має загальні уявлення про роботу майбутнього соціального працівника над своїм удосконаленням, яка, на їхню думку, обмежується ознайомленням з передовим соціально-педагогічним досвідом та підвищенням свого професійного рівня за допомогою форм і методів неформальної освіти. Значна частина студентів (23,3%) виявляє низький рівень знань про сутність, ознаки та етапи неформальної освіти майбутнього соціального працівника, розглядаючи відокремлено його професійну та особистісну сфери та акцентують увагу саме на пріоритеті додаткової освіти.

Таблиця 2.9

**Рівні сформованості системи знань
про неформальну освіту, %**

Рівні	Показники			Інтегральні показники
	повнота	цілісність	використовуваність	
Високий	13,6	18,2	18,2	16,7
Середній	68,2	63,6	63,6	65,1
Низький	18,2	18,2	18,2	18,2

Цілісність знань про особистісне самовдосконалення перевірялась за здатністю студентів інтегрувати свої уявлення про самовдосконалення майбутнього соціального працівника у цілісну систему, що відображає сутність, складові, механізми, методи та етапи досліджуваного явища особистісного самовдосконалення. За результатами опитування 18,2% студентів можуть об'єднати свої знання в узгоджену систему з логічно взаємопов'язаними її елементами. Майже половина студентів (63,6%) має

достатні знання про окремі складові та методи неформальної освіти, проте виявляє труднощі щодо їх інтеграції у цілісну систему. Частина майбутніх викладачів (18,2%) демонструє неспроможність встановити зв'язки між елементами системи знань про неформальну освіту.

Використовуваність знань про особистісний саморозвиток за допомогою неформальної освіти фіксувалась за фактом застосування наявних теоретичних знань в реалізації власного особистісного зростання. 18,2% студентів розуміють необхідність неформальної освіти та апробовують свої знання на практиці. Значна частина студентів (63,6%) лише епізодично здійснюють самоаналіз своєї діяльності та визначають шляхи самовдосконалення. Крім того, 18,2% студентів переконані у тому, що знання предмету та методи його викладання є достатнім для ефективної професійної діяльності і не ставлять собі за мету удосконалення себе як особистості, тобто не бачать потреби у неформальній освіті.

Таким чином, отримані показники дали змогу встановити 16,7% майбутніх викладачів засвідчила високий рівнем знань, необхідних для здійснення неформальної освіти.

Діяльнісний компонента рівня готовності до неформальної освіти майбутніх фахівців розкриває наявність у студентської молоді досвіду додаткової освітньої, громадської, соціально-перетворюючої, професійної діяльності. Вимірювання рівня здійснювалося за допомогою *методу опитування*, у якому студентам пропонувалося відповісти на відкриті питання про результати своєї громадської, професійної, освітньої діяльності та здобутків, які б свідчили про оволодіння ними знаннями, уміннями, досвідом, які підвищують їх потенціал у подальшому працевлаштуванні та свідчать про можливість кар'єрного зростання.

Відповіді відображають власне досвід додаткової освітньої або професійної діяльності студентів, набутий ними поза формальним освітнім процесом та такий, що підвищує конкурентноспроможність і професійну компетентність майбутніх фахівців. Це можуть бути розробки власних

реалізованих соціальних проєктів, сертифікати про вивчення іноземної мови, онлайн-курси, курси волонтерів, участь у науково-практичних конференціях тощо; досвід позааудиторної діяльності і т.п. (табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Досвід додаткової освітньої діяльності студентів

№ з/п	Вид додаткової діяльності	СР-55	ОПН-56м
	Реалізованих соціальних проєктів	-	1
2	Сертифікати про вивчення іноземної мови	1	1
3	Онлайн-курси	6	4
4	Курси волонтерів	2	2
5	Участь у науково-практичних конференціях	14	8
6	Участь у навчальних тренінгах	2	2
7	Участь у громадських організаціях	1	1

Аналіз результатів таблиці 2.10 свідчать про те, що майбутні викладачі характеризуються наявністю окремих, не системних умінь і навичок педагогічної діяльності, вони не мають цілеспрямованого плану побудови кар'єри або власної самореалізації у професійній діяльності.

Загальні результати визначення рівня готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти подані у таблиці 2.11 та рис. 2.1.

Таблиця 2.11.

Рівень готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти

Рівень	СР-55		ОПН-56м		Загальний показник	
	N	P	N	P	N	P
Низький	2	14,3	2	25	4	18,1
Середній	5	35,7	5	62,5	10	45,5
Високий	7	50	1	12,5	8	36,4
Загальна кількість	14	100	8	100	22	100

Аналіз результатів дослідження таблиці 2.11 дає підстави стверджувати, що студентів-магістрів – майбутніх викладачів переважає середній рівень (45,5%) готовності до неформальної освіти, досить високий показник низького рівня – 36,4%.

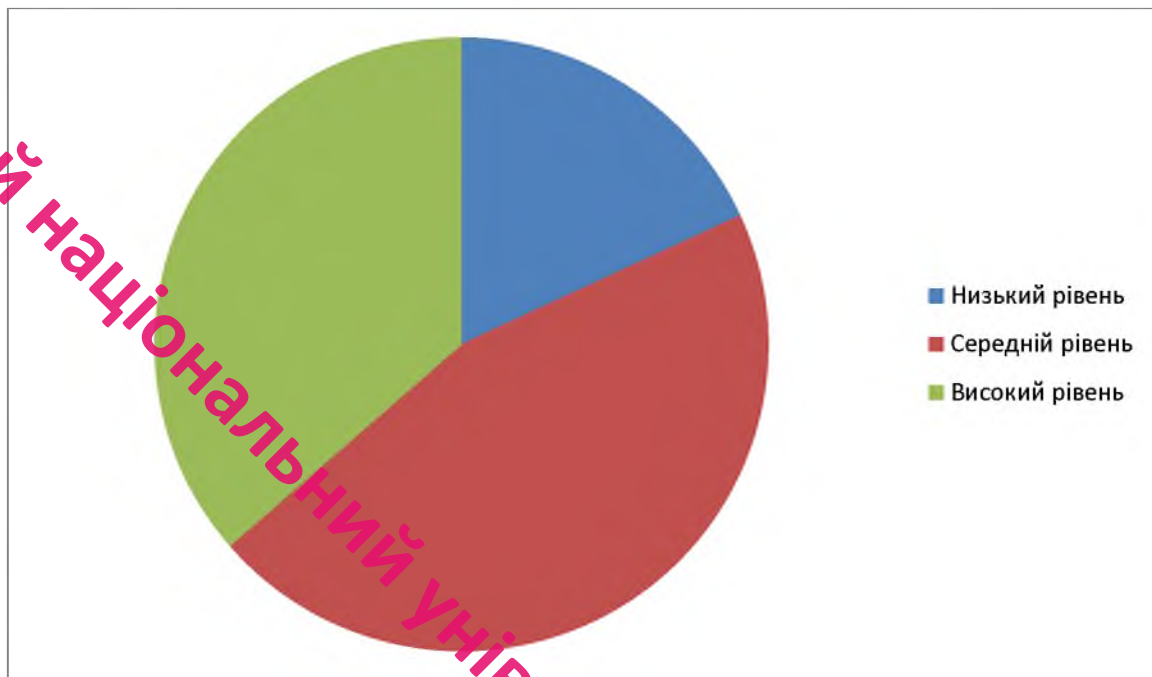

Рис. 2.1. Рівень готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти

Отже, експериментальне дослідження засвідчило, що зміст, методи та форми освітньої діяльності закладів вищої освіти підготовки майбутніх викладачів не достатньо забезпечують формування готовності у магістрів потреби до неформальної освіти. За результатами діагностики рівня сформованості готовності до неформальної освіти за усіма компонентами переважає середній рівень. Це дає нам підставу обґрунтувати та розробити програму «Неформальна освіта майбутнього фахівця», що може стати структурним компонентом цілісної системи підготовки студентів-магістрів закладів вищої освіти як самостійним спецкурсом, так і окремим модулем освітнього компонента.

2.2. Силабус вибіркового освітнього компонента «Неформальна освіта майбутнього фахівця»

З метою підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх фахівців до неформальної освіти було розроблено авторський курс «Неформальна освіта майбутнього фахівця», що є структурним компонентом цілісної системи підготовки магістрів до професійного саморозвитку для студентів закладів вищої освіти.

Зважаючи на розвиток потреби молоді у навчанні впродовж усього життя, актуальними й визнаними стають знання, уміння й навички, здобуті у системі неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти у будь-який час (незалежно від віку). Така освіта передбачає як більш різноманітні форми, так і нефіксовані тимчасові межі її здобуття.

Для створення чіткої та ефективного вибіркового освітнього компонента, яка буде позитивно сприяти формуванню готовності до неформальної освіти майбутніх викладачів, необхідно врахувати основні теоретичні аспекти.

Організацію неформальної освіти Н. Павлик розглядає як цілеспрямований процес приведення в систему розрізнених дій і практик додаткового навчання майбутніх фахівців; узгодження диференційованих частин неформальної освіти як цілісного процесу, спрямованого на забезпечення індивідуальних пізнавальних потреб і професійних запитів майбутніх соціальних педагогів [32].

На нашу думку, впровадження вибіркового освітнього компонента сприятиме формуванню готовності майбутніх фахівців до неформальної освіти при забезпеченні таких педагогічних умов:

- 1) врахування соціальних запитів та сучасних педагогічних підходів до вибору змісту, форм і методів неформальної освіти;
- 2) дотримання принципу зв'язку навчання з життям та практико орієнтованої місії неформального навчання;

3) орієнтація на мотиви, інтереси, потреби, установки учасників неформальної освіти;

4) систематичність, цілеспрямованість, тривалість та цінність неформального навчання в професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Далі висвітлимо структуру, змістове наповнення лекційних, практичних, індивідуальних занять вибіркового освітнього компонента «Неформальна освіта майбутнього фахівця», а також зміст завдань для самостійної роботи.

1. ОПИС ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Таблиця 2.1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання		Вибіркова
Кількість годин/кредитів 90/3		Рік навчання 3
		Семестр 6-ий
		Лекції 10 год.
		Практичні (семінарські) 14 год.
		Лабораторні ____ год.
ІНДЗ: €		Індивідуальні ____ год.
	Самостійна робота 56 год.	
	Консультації 10 год.	
		Форма контролю: залік

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Програма вибіркового освітнього компонента «Неформальна освіта майбутнього фахівця» складена відповідно до навчального плану підготовки здобувача другого рівня вищої освіти. Вибірковий освітній компонент спрямований на аналіз та вивчення основних професійної підготовки майбутніх викладачів. Вибірковий освітній компонент ґрунтується на системному підході до аналізу нормативно-правового забезпечення і компетентнісному підході до визначення якості підготовки викладачів, здатних до неформальної освіти.

Метою викладання спецкурсу є засвоєння студентами теоретичних засад про сутність неформальної освіти, формувати вміння упроваджувати додаткові інструменти в організацію освітнього процесу, опанування провідних методів діагностики рівня професійної компетентності та визначення ролі неформальної освіти у майбутній професійній діяльності.

Предметом вивчення спецкурсу є закономірності, принципи, методи, завдання, зміст, організація та форми неформальної освіти майбутнього соціального працівника.

Завдання:

- висвітлити соціальні та психологічні передумови організації неформальної освіти для молоді у професійній діяльності;
- розкрити систему методів і форм неформальної освіти;
- охарактеризувати становлення та досвід неформальної освіти в українській та міжнародній педагогічній практиці;
- розвивати у студентів вміння організації та проведення неформальної освіти з різними студентами;
- ознайомити з навчальними технологіями неформальної освіти для організації освітнього процесу в ЗВО;
- сформувати у студентів здатність до оволодіння головними формами, методами і прийомами неформальної освітньої діяльності.
- сформувати у студентів володіння конкретними засобами, необхідними викладачу для роботи;
- сформувати у майбутніх професіоналів емоційно позитивне ставлення до педагогічних курсів і подальшої професійної діяльності.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця вивчення навчальної дисципліни у студентів сформуються такі компетентності:

Інтегральна компетентність:

Здатність професійно й конструктивно вирішувати професійні завдання.

Загальна та фахові компетентності:

- здатність застосовувати отримані знання задля розвитку особистості у професійній діяльності та науково-дослідницькій роботі;

- здатність застосовувати компетентнісний підхід до аналізу конфліктних ситуацій, що виникають у трудовому колективі та відстоювати власні права, уникаючи дискримінації;

- здатність використовувати методологію та основні принципи соціальних досліджень для аналізу соціальних явищ і процесів;

- здатність застосовувати навчальні технології неформальної освіти;

- готовність до взаємодії з різними суб'єктами неформальної освіти;

- здатність до критичного аналізу своєї діяльності;

- прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення;

- здатність до передачі набутих знань іншим людям на основі застосування сучасних соціально-педагогічних методологій.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин/3 кредити ECTS.

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Структура навчальної дисципліни для денної форми навчання представляється у вигляді таблиці 2.12.

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ	Сам. роб.	Конс
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАКТИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ					
Тема 1. Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	22	2	4	14	2
Тема 2. Характерологічні ознаки неформальної освіти	22	2	4	14	2
Тема 3. Методи і форми неформальної освіти молоді	24	4	4	14	2
Тема 4. Роль неформальної освіти в професійній діяльності	22	2	2	14	4
Разом за модулем 1	90	10	14	56	10

Змістовий модуль 1. Неформальна освіта як інструмент практичної педагогічної роботи

Тема 1. Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія

Система освіти – зміст, структура, основні суперечності. Соціальне виключення. Уповноважувальна освіта. Неформальна освіта. Інформальна освіта. Альтернативні форми освіти. Сталі та варіативні характеристики неформальної освіти.

Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном. Міжнародний досвід організації неформальної освіти. Навчальні гуртки, освітні асоціації (Швеція). Державні гранти для позааудиторної роботи (Чехія). Територіальні програми, соціальна підтримка (США).

Підготовчі курси, забезпечення професійної практики (Польща). Організації, що навчаються (Німеччина, Англія). Вільні школи. Університети третього покоління.

Тема 2. Характерологічні ознаки неформальної освіти

Освіта дорослих. Неперервна освіта. Освіта впродовж життя.

Позааудиторна освіта. Громадянська освіта. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій.

Підходи до визначення неформальної освіти. Функції неформальної освіти. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді. Децентралізація.

Свідомість. Особиста відповідальність. Свобода. Практичність. Орієнтація на потреби. Активність. Рівність. Добровільність.

Тема 3. Методи і форми неформальної освіти молоді

Діалогічне навчання. Цілепокладання. Лідерство. Інтерактивність. Інноваційність. Диференціація змісту навчання. Комунікації. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, волонтерство, фандрайзинг, «рівний – рівному», аустріч робота, тощо)

Методи неформальної освіти молоді (дискусії, діалоги, мікрвикладання, он-лайн курси, семінари, екскурсії, тематичні ігри та ін.)

Тема 4. Роль неформальної освіти у професійній діяльності.

Імпауермент, активізація. Соціальне включення. Стратифікація. Протидія стигматизації та дискримінації. Адаптація. Компенсація.

Самореалізація. Конкурентоспроможність. Рівні впливу неформальної освіти (мікро та макро). Сфери впливу неформальної освіти (державна, суспільна, економічна, інституціональна, територіальна, особистісна).

Ціннісні орієнтації.

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Кількість годин
Змістовий модуль I. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАКТИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ		
1.	Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	14
2.	Характерологічні ознаки неформальної освіти	14
3.	Методи і форми неформальної освіти молоді	14
4.	Роль неформальної освіти у професійній діяльності	14
	Всього	56

6. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	10

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Форми: лекції, практичні, лабораторні заняття, тренінгові заняття, відеолекторії, індивідуальна самостійна робота студентів.

Методи: інформування, пояснення, ілюстрування, бесіда, дискусія, відео, написання рефератів, тестування, розв'язання творчих і практичноорієнтованих занять, кейси, створення і проведення тренінгових програм, ділові ігри, розробка мультимедійних презентацій, проектування.

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Форми оцінювання: усне опитування у вигляді мультимедійного представлення розроблених по темах проєктів, модульна контрольна робота, підсумковий тест.

Під час практичних занять проводили тренінги з розвитку умінь і навичок професійного саморозвитку. Особливістю таких тренінгів було таке: спрямованість на психологічну допомогу учасникам групи; акцент на взаєминах між учасниками групи, які розвиваються та аналізуються в ситуації «тут і тепер»; застосування активних методів групової роботи; невербалізована рефлексія; атмосфера розкнутості і свободи спілкування між учасниками, клімат психологічної безпеки.

Розв'язання ситуацій під час тренінгу відбувалося за таким алгоритмом: актуалізація потреб учасників у професійному вирішенні проблемних ситуацій; відтворення ними реальних проблемних ситуацій професійної діяльності; візуалізація учасниками тренінгу себе в конкретній ситуації; рефлексія власних дій, думок і переживань в даній ситуації; логічний аналіз загроз, ресурсів і перспектив проблемної ситуації; візуалізація учасниками різних способів прояву себе в конкретній ситуації; рефлексія учасниками тренінгу власних відчуттів в процесі візуалізації розвитку ситуації [5]. З-поміж творчих завдань, студенти писали твори-рефлексії та есе.

Отже, формування готовності майбутніх соціальних працівників до неформальної освіти під час професійної підготовки дасть змогу майбутнім фахівцям відповідати тенденціям розвитку сучасної освіти в Україні, а саме: переорієнтації форм, методів та змісту освіти залежно від інтересів споживачів освітніх послуг; зміненню пріоритетів оцінювання результативності системи освіти; введенню та широкому розповсюдженню освітніх послуг у сфері неформальної освіти; використанню формальною освітою здобутків і досвіду неформальної освіти, з опорою на зміст інформальної освіти.

ВИСНОВКИ

Результати експериментального дослідження підтверджують досягнення визначеної мети та вирішення окреслених завдань, що є підставою зробити такі висновки :

На основі вивчення та аналізу наукової, психологічної, соціально-педагогічної літератури неформальну освіту визначаємо як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку моделі організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій. Законом України «Про освіту» (2017) вперше визначено неформальну освіту як таку, що здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій

Особливостями неформальної освіти є: 1) орієнтація на конкретні освітні потреби різних соціальних, професійних, демографічних груп населення; 2) відсутність примусового характеру, усвідомлена мотивація людей; 3) відповідальність за результат навчальної діяльності; 4) гнучкість в організації навчального процесу та в методах навчання; 5) партнерська взаємодія між тими, хто вчиться і навчає.

Неформальна освіта здатна забезпечити ширші умови для оволодіння майбутніми викладачів досвіду професійної діяльності, тим самим доповнюючи знання й уміння, набуті студентами у процесі формального навчання.

Організація неформальної освіти розглядається як цілеспрямований процес приведення в систему розрізнених дій і практик додаткового навчання майбутніх фахівців; узгодження диференційованих частин неформальної освіти як цілісного процесу, спрямованого на забезпечення індивідуальних пізнавальних потреб і професійних запитів майбутніх фахівців.

Готовність майбутніх викладачів до неформальної освіти є неперервним, цілеспрямованим процесом, який ґрунтується на свідомому прагненні до

особистісного й професійного зростання та є результатом сформованості їх професійної компетентності, яку ми розглядаємо як результат професійного навчання та особистісного розвитку, заснований на індивідуальному соціальному досвіді фахівця та проявлений у рівні та характеристиці його знань, умінь, ставлень, емоцій, цінностей, мотивів, цілей та поведінки.

Готовність майбутніх викладачів до неформальної освіти включає наступні компоненти: мотиваційний (відображає структуру цінностей і мотивів майбутніх викладачів та їх установок щодо набуття фахового досвіду й додаткових факторів побудови успішної кар'єри засобами неформального навчання), когнітивний (визначає рівень володіння майбутніми фахівцями конкретними педагогічними функціями) і діяльнісний (вимірює актуальний рівень умінь і досвіду про професійної діяльності майбутніх фахівців)

З метою визначення рівня готовності готовністю майбутніх викладачів до неформальної освіти, нами було проведено дослідження серед студентів-магістрів спеціальності «Соціальна робота» (СР-55) та «Освітні, педагогічні науки» (ОПН-56м), в якому взяло участь 22 студенти. Дослідження проводилося за допомогою опитувальника В. Горбачевського; анкети для діагностики готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти; авторського опитувальника визначення досвіду додаткової освітньої діяльності студентів, що дозволило визначити рівень (високий, середній, низький) готовності до неформальної освіти майбутніх викладачів за трьома компонентами: мотиваційним, когнітивним та діяльнісним.

За мотиваційним компонентом переважає середній рівень готовності до неформальної освіти майбутніх викладачів 68,2%. Цей показник характеризується залежністю студентів від умов навчання, суб'єктів освітнього простору, тощо. Це найбільша група респондентів, яка найбільш сприйнятлива до зовнішніх впливів і можливості розвитку цінностей та мотивів педагогічної діяльності у майбутньому.

При дослідженні когнітивного компонента, отримані показники дали змогу встановити загальний середній рівень знань про неформальну освіту

16,7% майбутніх викладачів засвідчила високий рівнем знань, необхідних для здійснення неформальної освіти.

За результатами дослідження діяльнісного компонента майбутні викладачі характеризуються наявністю окремих, не системних умінь і навичок педагогічної діяльності, вони не мають цілеспрямованого плану побудови кар'єри або власної самореалізації у професійній діяльності.

Експериментальне дослідження засвідчило, що зміст, методи та форми освітньої діяльності закладів вищої освіти підготовки майбутніх викладачів не забезпечують формування готовності у магістрів потреби до неформальної освіти. За результатами діагностики рівня сформованості готовності до неформальної освіти за усіма компонентами переважає середній рівень. Це дає нам підставу обґрунтувати та розробити програму «Неформальна освіта майбутнього фахівця», що може стати структурним компонентом цілісної системи підготовки студентів-магістрів закладів вищої освіти як самостійним спецкурсом, так і окремим модулем освітнього компонента.

Метою викладання спецкурсу є засвоєння студентами теоретичних засад про сутність неформальної освіти, формування вміння упроваджувати додаткові інструменти в організацію освітнього процесу, опанування провідних методів діагностики рівня професійної компетентності та визначення ролі неформальної освіти у майбутній професійній діяльності.

Впровадження спецкурсу сприятиме формуванню готовності майбутніх фахівців до неформальної освіти при забезпеченні таких педагогічних умов:

- 1) врахування соціальних запитів та сучасних педагогічних підходів до вибору змісту, форм і методів неформальної освіти;
- 2) дотримання принципу зв'язку навчання з життям та практико орієнтованої місії неформального навчання;
- 3) орієнтація на мотиви, інтереси, потреби, установки учасників неформальної освіти;
- 4) систематичність, цілеспрямованість, тривалість та цінність неформального навчання в професійній підготовці.

Отже, формування готовності майбутніх викладачів до неформальної освіти під час професійної підготовки дасть змогу майбутнім фахівцям відповідати тенденціям розвитку сучасної освіти в Україні, а саме: переорієнтації форм, методів та змісту освіти залежно від інтересів споживачів освітніх послуг; зміні пріоритетів оцінювання результативності системи освіти; введенню та широкому розповсюдженню освітніх послуг у сфері неформальної освіти; використанню формальною освітою здобутків і досвіду неформальної освіти, з опорою на зміст інформальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова С. П. Соціальна андрагогіка. Черкаси : Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2018.
2. Банашко Л. В., Севастьянова О. М., Крищук Б. С., Тафінцева С. І. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіт. Хмельницький : Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. 2018. URL : <<http://www.kgra.km.ua/?q=node/233>>.
3. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012.
4. Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих: нове соціальноосвітнє явище. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. № 7. С. 35-44.
5. Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 2. Київ, 28 жовтня 2014 р. Київ : ІПК ДСЗУ, 2014..
6. Голубенко Т.О. Формальна та неформальна освіта майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Серія 11. 2018. С. 153-158.
7. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. 2012. № 54. С. 31-36.
8. Горук Н. Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2010. № 26. С. 201-207.
9. Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. № 23. С. 187-193.

10. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Т. 1. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 400 с.
11. Закон України «Про освіту» URL : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu>.
12. Закон України «Про вищу освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
13. Закревська С. І. Особливості навчально-пізнавального процесу у формальній і неформальній освіті. *Історія педагогіки. Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2011. Вип. LV. Ч. I. С. 126 -138.
14. Карпенко М. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика: Аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2010. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>.
15. Коськін Р. Деякі аспекти неформальної освіти підготовки сучасного фахівця. *Педагогіка* [Текст] : зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2024. 176 с.
16. Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960-2000 рр.) : автореферат. Київ : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2002.
17. Кремень В. Г., Луговий, В. І., Ляшенко, О. І. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методологічного семінару. Ч. 1. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014.
18. Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної*

нестабільності : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 2. Київ, 28 жовтня 2014 р. Київ : ППК ДСЗУ, 2014.

19. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2012. № (1/214). С. 94-97.

20. Наказ МОН України «Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» : прийнятий 08.02.2022 № 130. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>

21. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL : <http://www.edudirect.net/sopids-13881.html>.

22. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти. URL : <http://javoriv-rda.gov.ua/osvita/neformalna-osvita-yak-vazhlyvyj-element-bezperervnoji-osvity/>

23. Неформальна освіта: теоретичні аспекти та наукові підходи. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/335421.pdf>.

24. Неформальна та інформальна освіта: як отримати визнання результатів навчання. URL : <https://mon.gov.ua/news/neformalna-ta-informalna-osvita-yak-otrimati-viznannya-rezultativ-navchannya>

25. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPS_R_IL.pdf.

26. Овчаренко С. Г. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи. Матеріали науково-практичної конференції «Соціально-психологічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства». Київ, 19–20 листопада 2009. Київ : ДУТ. 2009.

27. Огієнко О. Шведський досвід організації та функціонування навчальних гуртків для дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: збірник наукових праць*. 2010. № (2). С. 182-192.

28. Павлик Н. П. Становлення неформальної освіти дорослих: європейський контекст. *Українська полоністика*. 2018. №15. С. 167-173.
29. Павлик Н. П. Сучасні соціальні підходи до організації освіти. *Проблеми освіти*. 2018. № 89. С. 252-262.
30. Павлик Н. П. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів в Україні : дис. наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка. Житомир, 2019. 515 с.
31. Павлик Н. П. Ціннісно-мотиваційна складова професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогічні науки*. 2019. № 86. С. 395-400.
32. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 2019. 43 с.
33. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : [Навчальний посібник]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.
34. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі : теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3. С. 24-31.
35. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2007. 454 с.
36. Перспективи впровадження інноваційних форм освіти в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2665>.
37. Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : наказ МОН України від 16 березня 2022 р. № 328/37664. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>
38. Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні: доповідь. Тематична група «Освіта» Школа європейської інтеграції для лідерів

громадянського суспільства України режим. URL :
www.ipo.org.ua/upload/.../Education.doc.

39. Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти». URL:
<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

40. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437, 2000. «Про неформальну освіту». URL : <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.

41. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 Про неформальну освіту. 2000. URL: <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.

42. Роль неформальної освіти у сучасному суспільстві. URL :
<http://iqholding.com.ua/articles/rol-neformalno%D1%97-osv%D1%96ti-u-suchasnomu-susp%D1%96lstv%D1%96>.

43. Савельєв Є. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. Вчені записки Університету «КРОК», 2021. № 1 (61), 228–232. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232>

44. Савченко В. А. Проблеми щодо підтвердження результатів неформального навчання. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 2. Київ, 28 жовтня 2014 р. Київ : ПІК ДСЗУ, 2014.

45. Сандецька О. О. Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі. *Педагогічний альманах*. 2011. № 12(3). С. 175-178.

46. Стандарти вищої освіти України другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/05/17/011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx

47. Терьохіна Н. О. Організаційно-педагогічні засади розвитку неформальної освіти дорослих у США (остання чверть ХХ - початок ХХІ

століття) : автореферат. Суми : Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, 2015.

48. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № (6/20). С. 109-114.

49. Фрицюк В. А. Використання сучасних технологій навчання у підготовці майбутніх фахівців до професійного саморозвитку. *Імплементация сучасних технологій навчання у навчальний процес* : Матеріали статей міжнародної наукової конференції, Київ, 17-18 березня 2015 р. : Матеріали статей. Київ : НУХТ. 2015. С. 356-363.

50. Фрицюк В. А. Готовність учителя до професійного саморозвитку : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 175 с.

51. Халемендик Ю.Є. Розвиток міжкультурної професійної компетентності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах неформальної освіти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2017. 321 с.

52. Чернета С. Ю., Мороз І. П. Неформальна освіта в системі підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції. За заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 275-279.

53. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині : автореферат. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. 20 с.

54. Ярошенко А. О. Компетентнісний підхід як один із напрямів підвищення якості освіти підготовки фахівців соціальної сфери. *Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. Вип. 14. С. 5-12.

Оцінювання рівня домагань

Опитувальник розроблений В.К. Горбачовським в рамках наукових досліджень, що проводяться за цільовою програмою на факультеті психології ЛДУ в 1990 р. Опитувальник відповідає вимогам надійності та валідності.

Вступні зауваження. Під рівнем домагань людини розуміють її потреби, мотиви або тенденції, певного ступеня труднощів, які вона ставить перед собою. Рівень домагань зазвичай оцінюється за допомогою експерименту за наступною схемою: сукупність однотипних завдань ранжується за ступенем складності, і випробуванням пропонується послідовно вибирати для виконання певну (часто фіксовану) кількість цих завдань будь-яких ступенів труднощів. При цьому експеримент зазвичай представляється як випробування інтелекту. Про рівень домагань людини судять по середньому ступеню труднощі обраних ним завдань. Можливість застосування експериментальної схеми ґрунтується на припущенні про узагальненість рівня домагань: у будь-якій діяльності, незалежно від її специфіки, у кожної людини буде формуватися характерний для неї рівень домагань. Однак, поряд з даними про дійсну узагальненість рівня домагань, є факти і протилежного роду, які, наприклад, свідчать про те, що рівень домагань, що формується у людини в експериментальному завданні, відрізняється від рівня домагань, сформованого у нього в його звичній професійній діяльності. Ця характеристика несе на собі відбиток конкретної історії її формування та розвитку і залежить не тільки від внутрішніх, а й від зовнішніх умов.

Порядок роботи. Опитувальник заповнюється під час виконання, наприклад, навчального завдання. Експериментатор фіксує який-небудь етап у його виконанні, єдиний для всіх учнів, і пропонує їм після завершення цього етапу відповісти на питання опитувальника. До початку виконання навчального завдання експериментатор роздає бланки з текстом і роз'яснює порядок роботи з опитувальником наступної інструкції: «Коли ви завершите фіксований етап запропонованого вам завдання, візьміть бланк з текстом опитувальника, уважно прочитайте інструкцію і приступайте до відповідей.

Пам'ятайте, що питання належать до того моменту, коли частина завдання вже виконана, але має бути ще робота над частиною, що залишилася. У процесі роботи з опитувальником ви читаєте по порядку кожне з наведених у бланку висловлювань і вирішуєте, в якій мірі ви згодні з ним або не згодні.

Залежно від цього ви обводите кружком на правій стороні бланка одне з наступних чисел: якщо повністю згодні - +3; якщо згодні - +2; якщо скоріше згодні, ніж не згодні - +1; якщо ви абсолютно не згодні - 3; якщо не згодні - 2; якщо скоріше не згодні, ніж згодні - 1; нарешті, якщо ви не можете ні погодитися з висловом, ні відкинути його - 0. Всі висловлювання відносяться до того про що ви думаєте, що відчуваєте або хочете в момент, коли робота над завданням переривається».

Обробка даних передбачає перетворення відповідей у бали за правилом або прямого перекладу, або зворотного. Бали підраховуються по кожному з 15 компонентів мотиваційної структури за допомогою спеціального ключа. Номери тих висловлювань, відповіді на які перетворюються у бали за правилом прямого перекладу наведені без індексів, а висловлювання, що перетворюються за правилом зворотного перекладу, забезпечені індексом «0».

**Правило прямого і зворотного переведення відповідей
випробуваного у бали**

Переведення	Шкала для відповідей						
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
Пряме	1	2	3	4	5	6	7
Зворотне	7	6	5	4	3	2	1

При аналізі результатів слід враховувати, що ситуація, яка виникає при пред'явленні завдання суб'єкту, є складнопроблемною. Середовище породжує в суб'єкті багатоконпонентний мотиваційний відгук, на основі якого будується складнофункціональна система постановки та вирішення завдання. Проблемна ситуація призводить до актуалізації цілого ряду потреб, серед яких знаходяться пізнавальні, соціальні, а також потреби більш високого рівня індивідуальності, рівня самосвідомості, зокрема потреба збереження та підвищення самоповаги або цінності свого «Я». На основі цих потреб суб'єкт оцінює значимість і труднощі завдання, витрати часу і сил, прогнозує можливі наслідки. Початкові оцінки можуть змінюватися, коригуватися по ходу роботи над завданням. Тому мотивація, відповідна напруженій діяльності, пов'язаній з досягненням мети певного рівня труднощів, включає цілий ряд елементів, що характеризують особливості взаємодії суб'єкта з середовищем. Насамперед потенційну структуру мотивації утворюють елементи, відповідні актуалізованим в ситуації виконання завдання потребам. У зв'язку з особливостями навчальної діяльності, а також з метою необхідної узагальненості опису, досліджувалися тільки такі мотиваційні елементи, або мотиви.

Внутрішній мотив (компонент 1), пов'язаний безпосередньо з процесом діяльності, є узагальненим і виражає захопленість завданням самим по собі, ті аспекти, які надають виконанню завдання привабливість.

Пізнавальний мотив (компонент 2), що характеризує інтерес суб'єкта до результатів своєї діяльності, також є узагальненим, так як за ним може стояти досить широке коло більш приватних мотивів, задоволення яких опосередковано результатом. Мотиву уникнення (компонент 3) властива негативна спонукаюча цінність результату, а саме страх показати низький результат і наслідки, що виникають із цього, на відміну від попереднього, зміст якого становить позитивне прагнення до результату. Мотив змагання (компонент 4) виділяється із сукупності мотивів, пов'язаних з результатом, як більш спеціальний. Зміст цього мотиву визначається тим, наскільки суб'єкт надає значення такій характеристиці результату, як перевищення рівня результатів інших суб'єктів. За цим мотивом також може стояти група більш

приватних мотивів, таких як мотив престижу, влади, тощо. Мотив до зміни поточної діяльності (компонент 5) розкриває переживання суб'єктом тенденції до припинення роботи, якою він зайнятий в даний момент, і переключенню на іншу. Мотив самоповаги (компонент 6) виражається в прагненні суб'єкта ставити перед собою все більш і більш важкі цілі в однотипній діяльності. Розглянута група елементів являє собою відображення тих характеристик ситуації, які виступають в ролі факторів, безпосередньо спонукають суб'єкта до того чи іншого способу дії і є рушійними силами розвитку діяльності.

Іншу групу утворюють елементи, які знаходяться з мотиваційними в причинно-наслідкових відносинах і виступають в якості необхідних умов діяльності, пов'язаної з досягненням досить важких цілей. Частина цих елементів відноситься до поточного стану справ і представляє собою результати таких процесів, як надання особистісної значущості результатам діяльності (компонент 7), оцінка складності виконуваного завдання (компонент 8), оцінка ступеня вираженості вольового зусилля в ході роботи над завданням (компонент 9), оцінка рівня вже досягнутих результатів, співвіднесених зі своїми можливостями в цьому виді діяльності (компонент 10), оцінка свого потенціалу (компонент 11). Інші елементи відображають передбачуваний або планований суб'єктом хід наступних подій: намічений рівень мобілізації зусиль, необхідний для досягнення результатів (компонент 12), і очікуваний рівень результатів діяльності (компонент 13). Важливе значення для розгортання цільової мотиваційної структури має розуміння суб'єктом причинних факторів, що є інструментальними у ході розвитку взаємодії. До них належать розуміння суб'єктом того співвідношення, в якому знаходиться залежність результату від випадку і від його власних можливостей (компонент 14), а також розуміння того, наскільки постановка завдань є ініціативною і наскільки директивною (компонент 15). Таким чином, перша частина елементів пов'язана з оцінними процесами, друга частина - з процесами прогнозування і третя - з процесами інтерпретації.

Перераховані елементи являють собою потенційні компоненти реальних індивідуальних мотиваційних структур, що виникають в ході виконання завдань. У цих структурах центральне місце займають мотиваційні компоненти, а серед них - компонент самоповаги. Однак актуалізація компонента самоповаги відбувається на основі друг «опорних» мотиваційних компонентів. Передбачається, що вираженість компоненту самоповаги відповідає експериментальній оцінці рівня домагань. Однак опитувальник дозволяє виявити деякі особливості внутрішнього світу суб'єкта, які зазвичай залишаються невідомими при використанні експериментальних показників. До них відносяться «опорні» мотиви, на основі яких відбувається залучення «Я» суб'єкта в діяльність і формування його рівня домагань, ефекти різноманітних когнітивних і регулятивних процесів, що становлять разом з мотивами внутрішній механізм рівня домагань.

Так як нормативних даних для опитувальника немає, то кожен індивідуальний результат може бути оцінений в порівнянні з даними групи.

Крім того, оцінки кожного компонента мотиваційної структури дозволяють побудувати індивідуальний профіль, в якому представлені кількісні співвідношення між усіма розглянутими компонентами.

Опитувальник мотивації

Прізвище, ім'я, по батькові

Дата

Вік

№	Компонент мотиваційної структури	Номер висловлювання						
		-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
1	Дослідження мені вже досить набридло	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
2	Я працюю на межі своїх сил	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
3	Я можу показати все, на що здатний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
4	Я відчуваю, що мене змушують досягати високого результату	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
5	Мені цікаво, що вийде	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
6	Завдання досить складне	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
7	Те, що я роблю, нікому не потрібно	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
8	Мене цікавить, чи краще мої результати або гірше, ніж у інших	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
9	Мені хотілося скорше зайнятися своїми справами	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
10	Думаю, що мої результати будуть високими	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
11	Ця ситуація може заподіяти мені неприємності	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
12	Чим краще показуєш результат, тим більше хочеться його перевершити	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
13	Я проявляю достатньо старання	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
14	Я вважаю, що мій найкращий результат не випадковий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
15	Завдання великого інтересу не викликає	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
16	Я сам ставлю перед собою завдання	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
17	Я турбуюся з приводу своїх результатів	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
18	Я відчуваю прилив сил	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
19	Кращих результатів мені не домогтися	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
20	Ця ситуація має для мене значення	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
21	Я хочу ставити все більш важкі цілі	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
22	До своїх результатами я ставлюся байдуже	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
23	Чим довше працюєш, тим стає більш цікаво	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
24	Я не збираюся «викладатися» у цій роботі	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
25	Швидше за все, мої результати будуть низькими	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

26	Як не старайся, результат від цього не зміниться	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
27	Я б зайнявся зараз чим завгодно, тільки не цим дослідженням	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
28	Завдання досить просте	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
29	Я здатний на кращий результат	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
30	Чим важче мета, тим більше бажання її досягти	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
31	Я відчуваю, що можу подолати всі труднощі на шляху до мети	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
32	Мені байдуже, якими будуть мої результати в порівнянні з іншими	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
33	Я захопився роботою над завданням	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
34	Я хочу уникнути низького результату	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
35	Я відчуваю себе незалежним	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
36	Мені здається, що я даремно витрачаю час і сили	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
37	Я працюю на півсили	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
38	Мене цікавлять межі моїх можливостей	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
39	Я хочу, щоб мій результат виявився - одним з найкращих	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
40	Я зроблю все, що в моїх силах для досягнення мети	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
41	Я відчуваю, що у мене нічого не вийде	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
42	Випробування – це лотерея	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Ключ

№	Компонент мотиваційної структури	Номер висловлювання
1	Внутрішній мотив	15о, 23, 33
2	Пізнавальний мотив	5, 22о, 38
3	Мотив уникнення	11, 17, 34
4	Мотив змагання	8, 20, 39
5	Мотив зміни діяльності	1, 9, 27
6	Мотив самоповаги	12, 21, 30
7	Значимість результатів	7, 20о, 36
8	Складність завдання	6, 28о
9	Вольове зусилля	2, 13, 37о
10	Оцінка рівня досягнутих результатів	19о, 29
11	Оцінка свого потенціалу	18, 31, 41о
12	Намічений рівень мобілізації зусиль	3, 24о, 40
13	Очікуваний рівень результатів	10, 25о
14	Закономірність результатів	14, 26о, 42о
15	Ініціативність	4о, 16, 35

**Анкета для діагностики готовності майбутніх викладачів до
неформальної освіти (відкриті запитання)**

1. Чому Ви обрали професію соціального працівника? Назвіть, будь ласка, одну чи декілька основних причин.
2. Чи відповідає обрана професія Вашим інтересам і нахилам?
3. Чи чітко Ви уявляєте власні перспективи в обраній професії?
4. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «неформальна освіта»?
5. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «формальна освіта»?
6. У чому, на Вашу думку, відмінність між цими поняттями?
7. Наскільки важлива неформальна освіта для соціального педагога? Чому? Обґрунтуйте власну думку.
8. Наскільки важлива неформальна освіта особисто для Вас?
9. В який період життя людина повинна займатися неформальною освітою?
10. Чи доцільно займатися неформальною освітою під час навчання у ЗВО?
11. Які фактори, на Вашу думку, сприяють неформальній освіті?
12. Які фактори, на Вашу думку, є перешкодою до неформальної освіти?
13. Чи відчуваєте Ви потребу у неформальній освіті?
14. Чи замислювалися Ви над необхідністю власної неформальної освіти?
15. Чи відомі Вам шляхи й засоби для ефективної неформальної освіти?
16. Які форми неформальної освіти Ви знаєте?
17. Чи вмієте Ви організувати власну самостійну пошукову діяльність?
18. Чи з'являється у Вас бажання дізнатися про себе більше?
19. Чи вважаєте Ви за потрібне щось змінювати в собі?
20. Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти соціальний працівник для ефективної професійної діяльності?
21. Чи всі з цих якостей притаманні Вам?
22. Як Ви вважаєте, чи відповідають Ваші якості, знання й уміння вимогам майбутньої професії соціального працівника?
23. Які професійно важливі якості Ви б хотіли у себе вдосконалити?
24. Яких якостей Ви хотіли би позбутися?
25. Чи читаєте Ви з власної ініціативи професійно спрямовану літературу?
26. Яка роль самооцінки у неформальній освіті?
27. Чи впевнені Ви в собі?
28. Що Ви розумієте під поняттям «Я»-концепція?
29. Які фактори, на Вашу думку, впливають на формування «Я»-концепції особистості?
30. Що Ви розумієте під поняттям «готовність до неформальної освіти»?

Досвід додаткової освітньої діяльності студентів

Дайте відповідь на запитання, зазначивши цифрою кількість

№ з/п	Вид додаткової діяльності	
1	Реалізованих соціальних проєктів	
2	Сертифікати про вивчення іноземної мови	
3	Онлайн-курси	
4	Курси волонтерів	
5	Участь у науково-практичних конференціях	
6	Участь у навчальних тренінгах	
7	Участь у громадських організаціях	
8	Свій варіант	

Волинський національний університет імені Лесі Українки